

Lunds universitet
Sociologiska institutionen

Ingen riktig skola

En kvalitativ studie om kortutbildade
kvinnor i arbetsmarknadspolitiken

Författare: Jasmine Pejov
Magisteruppsats: SOCM03,15 hp
Vårterminen 2015
Handledare: Katarina Sjöberg

Abstract

Författare: Jasmine Pejov

Titel: Ingen riktig skola. En kvalitativ studie om kortutbildade kvinnor i arbetsmarknadspolitiken.

Magisteruppsats: SOCM13, 15 hp

Handledare: Katarina Sjöberg

Examinator: Ann-Mari Sellerberg

Tidpunkt: Vårterminen 2015

Problem/Bakgrund:

I integrationspolitiken är det arbetslinjen som råder och för alla nyanlända invandrare innebär det studier i både svenska språket och arbetsmarknadsutbildningar varvat med praktik för att fortare komma ut i arbetslivet. Samtidigt står vi inför ett problem med allt färre arbetstillfällen där de som drar det kortaste strået är skyddsbehövande, och bland dem saknar ungefär hälften grundskola. Merparten av dessa är sällan hörda kvinnor och därför har uppsatsen fokus på deras personliga upplevelser med avsikt att problematisera synen på aktivering i ett större perspektiv knutet till makt och disciplinering.

Syfte:

Syftet med uppsatsen är att studera kortutbildade kvinnors upplevelser av arbetsmarknadsutbildningar och vilka positioneringar de har tillgång till. Genom att förstå dem i en större kontext vill jag synliggöra hur diskurser skapar subjektpositioner för en speciellt utsatt grupp.

Utgångspunkter och undersökningens uppläggning:

Materialet utgörs av åtta kvalitativa intervjuer med kortutbildade kvinnor och två med utbildare på arbetsmarknadspolitiska program. Med hjälp av teorier som tar avstamp framförallt i olika former av makt och diskurser ämnar jag förstå och problematisera intervjupersonernas upplevelser och positionering i rådande arbetsmarknadspolitiska diskurs. Begrepp som används i analysen är bland annat styrning, disciplinering, respektabilitet samt knowledge management.

Huvudresultat:

Uppsatsen visar att trots att arbetsmarknadsutbildningarnas syfte är att få ut deltagare i arbetslivet är konsekvensen att ett utestängande system upprätthålls och reproduceras, som i praktiken hindrar kvinnorna i denna studie och i förlängningen riskerar att leda till än mer utanförskap. De kortutbildade kvinnorna disciplineras till anpassning och de begränsade positioneringarna fungerar kontraproduktivt för både språkinläring och integration. Diskursen om aktivering skapar och upprätthåller därför en bild av skenbar inkludering.

Nyckelord: arbetsmarknadsutbildningar, disciplinering, kortutbildade, styrning, subjektpositioner

Populärvetenskaplig framställning

I dagens Sverige betonas plikten och kravet att göra rätt för sig, vilket syns tydligt i olika debattforum. Arbetslinjen är det som råder även i integrationspolitiken och för alla nyanlända invandrare innebär det studier i både svenska språket och arbetsmarknadsutbildningar varvat med praktik för att fortare komma ut i arbetslivet. Samtidigt står vi inför ett problem med allt färre arbetstillfällen där de som drar det kortaste strået är de som kommit hit i behov av skydd. Av dem har nästan hälften utbildning kortare än nio år och merparten av dessa är sällan hörda utomeuropeiska kvinnor, vilket har haft betydelse för uppsatsens inriktning. Det har tidigare forskats om invandrades marginalisering på arbetsmarknaden men denna speciellt utsatta grupp är fortfarande förhållandevis outforskad inom sociologins fält.

Syftet med uppsatsen har därför varit att studera kortutbildade kvinnors upplevelser av arbetsmarknadsutbildningar och vilka positioneringar de har tillgång till men också vad det egentligen är dessa utbildningar säger, vilken bild de förmedlar och hur det påverkar människor med helt andra utgångslägen, i avsaknad av utbildning. Jag har velat problematisera synen på arbetsmarknadsutbildningar för denna grupp och för detta ändamål har åtta kortutbildade kvinnor och två utbildare på arbetsmarknadspolitiska program intervjuats.

Med hjälp av teorier som tar avstamp i framförallt olika former av makt och diskurser och en feministisk vinkling med hänsyn till etnicitet och klass har intervjupersonernas upplevelser kunnat förstås och problematiseras. Begrepp som bland annat styrning, disciplinering och respektabilitet men också knowledge management (kunskapsarbete) har väglett mig genom analysen.

Uppsatsen visar att trots att arbetsmarknadsutbildningarnas syfte är att få ut deltagare i arbetslivet är den faktiska konsekvensen för kvinnorna i studien att de tvärtom blir utestängda. De uppmuntras till att utveckla sina personliga egenskaper och visa drivkraft men i praktiken handlar det om att de ska göras anställningsbara och disciplineras till anpassning. Kvinnorna i studien antar dessa olika positioner i de begränsade utrymmen de har till förfogande, där de måste delta i ett stort antal olika kurser som de inte riktigt förstår meningen med. Dessa aktiviteter förhindrar dem i att utveckla det svenska språket, vilket i sin tur är ett krav för att de ska få möjlighet till arbete, och de hamnar följaktligen i en ”moment 22”-situation. Arbetsmarknadskurserna och diskursen om aktivering skapar och upprätthåller därför en bild av skenbar inkludering som paradoxalt nog fungerar kontraproduktivt för både språkinläring och integration.

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	1
1.1	Syfte och frågeställningar	2
1.2	Avgränsingar.....	2
1.3	Uppsatsens disposition och min positionering.....	3
2	Tidigare forskning.....	3
2.1	Kortutbildade	4
2.2	“Dom andra”, som ska bli som “vi”.....	5
2.3	Från welfare till workfare	6
2.4	Sammanfattning	7
3	Teoretiska utgångspunkter	7
3.1	Att inrättas i systemet – makt och disciplinering.....	8
3.1.1	Styrning i arbetslivet.....	9
3.2	Positioner, barriärer och respektabilitet	10
3.3	Sammanfattning och anknytning till tidigare forskning	12
4	Metodologiska utgångspunkter	13
4.1	Kvalitativa intervjuer med en diskursanalytisk “touch”	13
4.2	Urval – hur, varför och vilka.....	14
4.3	Tillvägagångssätt	15
4.4	Inifrånförståelse och den egna rollen.....	16
4.5	Etiska reflektioner	17
5	Analys.....	18
5.1	Det positiva tänkandet.....	18
5.2	En spricka i fasaden	21
5.3	Moment 22	25
6	Sammanfattning och avslutande reflektioner	30
	Referenser	34
	Bilaga – Intervjuteman	39

1 Inledning

Frågan om allas rätt – men framförallt skyldighet – till arbete är en av vår samtids viktigaste politiska frågor. I dagens Sverige är ca 15 procent av befolkningen född utomlands och av utomeuropeiskt födda förvärvsarbetar endast hälften (SCB, 2013). Integrationspolitiken ska därför skärpas med bland annat en ännu tydligare arbetslinje för att ge ökat ekonomiskt incitament att arbeta. Även förslaget om språkrav för medborgarskap är återaktualiserat (Björklund, Avci, Haddad & Hannah, 2015). Ett av de senaste förslagen är tillfälliga uppehållstillstånd på tre år som ska löpa ut om personen inte fått arbete eller sysselsättning (Stiernstedt & Delling, 2015).

Samtidigt som arbete ses som den enda möjliga vägen till integration så står vi inför ett stort framtida problem med allt färre arbetstillfällen. Sociologen Roland Paulsen är en röst i den arbetskritiska rörelsen och menar att det finns anledning att ifrågasätta om jobben kommer att räcka till och om de i vissa fall alls fyller någon funktion (Paulsen, 2015). I den ökade konkurrensen om arbete är invandrare de som drar det kortaste strået och *Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering* visar på både diskriminering och exkludering (SOU 2006:79). Den grupp som har svårast att komma in i arbetslivet är skyddsbehövande och deras anhöriga (SCB, 2013). Det har därför kommit nya förslag och åtgärder och i dag omfattas alla nyanlända flyktingar av Etableringsreformen (SFS 2010:197), vilken innebär att studier i sfi¹ ska kombineras med arbetsmarknadsfrämjande åtgärdsprogram. Utformningen av dessa program kan variera och innefatta både studier och praktik men med den gemensamma nämnaren att de bedrivs på heltid och syftar till att få ut deltagaren fortare i arbetslivet. Nuvarande regering ämnar reformera etableringen, dock utan förändring i arbetsmarknadsfrämjande insatser (Löfven, Romson, Fridolin & Johansson, 2015).

I *Konkurrensens konsekvenser* skriver Hartman (2011) att det de senaste åren har dykt upp en mängd utbildningsalternativ, främst inom den privata sektorn. I samarbete med Arbetsförmedlingen erbjuds bland annat kurser i hur det svenska arbetslivet fungerar, yrkessvenska, samhällsorientering, specifika utbildningar inom till exempel servicesektorn och kurser där nyanländas tidigare meriter dokumenteras (Sandwall, 2013). Arbetsmarknadsutbildningarna berör såväl nyanlända som de som varit här en längre tid utan att ha kommit in på arbetsmarknaden och innefattas alla av lagen om offentlig upphandling

¹ Sfi står för Svenska För Invandrare. Jag skriver sfi med gemener på rekommendation från Myndigheternas skrivregler. (Myndigheternas skrivregler. 8. [omarb.] uppl. (2014). Stockholm: Språkrådet)

(LOU) och lagen om valfrihetssystem (LOV)² (Hartman, 2011). Tidigare studier om arbetsmarknadsåtgärder visar emellertid att sådana här insatser inte har hjälpt nämnvärt (jmf Hedblom, 2004; Osman, 2006).

Hos mig väcktes intresset kring dessa frågor när jag själv arbetade som svensklärare för invandrare i arbetsmarknadspolitiska program. Jag blev framförallt intresserad av kvinnor som har ringa eller ingen skolbakgrund och hur de ska passa in i denna arbetsmarknadspolitiska diskurs och det är också där min uppsats tar sin början. Med en kvalitativ intervjustudie koncentrerar jag mig på deras personliga upplevelser och vill med en sociologisk blick sätta dem i ett större perspektiv knutet till makt och problematisera synen på arbetsmarknadsutbildningar för denna speciellt utsatta grupp.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att studera kortutbildade kvinnors upplevelser av arbetsmarknadsutbildningar och vilka positioneringar de har tillgång till. Genom att förstå kvinnornas utsagor i en större kontext vill jag synliggöra diskurser; där handlingar, synsätt, etablerade värderingar och normer råder och hur dessa skapar subjektspositioner för mina intervjupersoner och andra i liknande situationer.

Utifrån syftet definierar jag här följande frågeställningar som uppsatsen ska besvara:

- Vilka versioner av arbetsmarknadspolitiken kan urskiljas av kortutbildade kvinnor och hur ser de själva sitt handlingsutrymme i dessa?
- Hur kan de kortutbildade kvinnornas situation förstås utifrån olika samverkande maktförhållanden?
- Hur kan kortutbildade kvinnors position i aktiveringspolitiken belysa reproduktionen av rådande diskurs i arbetsmarknadspolitiken?

1.2 Avgränsingar

Uppsatsen handlar övergripande om att synliggöra vilka processer och diskurser arbetsmarknadsutbildningar förmedlar och detta kan belysas från flera håll men studien är avgränsad till att fokusera på kortutbildade kvinnor. Två arbetsmarknadsutbildare samt några av de kortutbildades dokument från kurser bidrar emellertid också till empirin. Detta för att utgöra ett komplement från den ”andra sidan”, som representerar makten och därmed medverkar till kvinnornas positionering.

² Regeringens Prop. 2008/09:29. <http://www.regeringskansliet.se/content/1/c6/11/25/56/e7303623.pdf>

1.3 Uppsatsens disposition och min positionering

Uppsatsen består av sex delar, med tyngdpunkt på analysdelen. I kommande del ger jag bakgrundsinformation och redogör för hur forskningsläget ser ut. Jag diskuterar också vad jag med denna uppsats vill bidra med. Vidare presenterar jag vilka teoretiska ramverk analysen vilar på samt beskriver hur jag metodologiskt går tillväga. Efter analysdelen gör jag en sammanfattande och avslutande reflektion.

Det är viktigt att redan här redogöra för min egen positionering i denna uppsats för att tydliggöra motiven bakom mina val. Jag utgår från det socialkonstruktivistiska antagandet att det vi håller för sant måste ses i ett maktperspektiv. Vilka är det som har definierat denna ”sanning”? Det finns olika uppfattningar om verkligheten och därmed är sanningarna diskursivt skapade, vilket även gäller aktiveringspolitiken, eller ”workfare”-modellen. (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Det innebär inte att jag förutsätter att det står fritt för människan att välja, dessa diskurser skapar med sitt sanningsanspråk begränsningar och ”reella” samhällsproblem (Börjesson & Palmblad, 2007). Genom att inte se dessa konstruktioner ser man inte heller till hela bilden, hur inte bara kön och etnicitet utan också klass samverkar och spelar in i hur vi ges tillträde till eller stängs ute från olika arenor i samhället (de los Reyes, Molina & Mulinari, 2005; Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn, 2011; Skeggs, 2000).

2 Tidigare forskning

Utvecklingen mot en allt tydligare neoliberalistisk ideologi med bland annat stora nedskärningar i välfärdsstaten har präglat hela Europa och drivit stora grupper in i segregation (Fudge & Owens, 2006). Sverige går i samma riktning som bland annat Storbritannien och Tyskland och majoriteten av de som drivs till utanförskap, med så kallade icke-standardarbeten³ som enda möjliga alternativ, är lågutbildade kvinnor (ibid.). Sjöberg (2009) som har studerat hur det talas om utbildning i olika policydokument menar att utomeuropeiska lågutbildade invandrare ses som ett problem för ett konkurrenskraftigt Europa och att de därtill anses motvilliga till vidareutbildning (Sjöberg, 2009).

³ Det handlar bland annat om deltids- och låglönejobb samt nya så kallade minijobb, med minskade anställningsskydd (Fudge & Owens, 2006).

2.1 Kortutbildade

Personer utan annan utbildning än grundskola har svårt att konkurrera om jobben och särskilt tydligt blir detta hos skyddsbehövande personer födda utanför Europa. I Arbetsförmedlingens årsrapport från 2012 framgår det att nästan hälften av de nyanlända med flyktingstatus har utbildning kortare än nio år. För dessa bedrivs alfabetiseringsundervisning med början på sfi:s spår 1, kurs A, samtidigt som de parallellt med studierna går på arbetsmarknadsutbildningar för att kunna försörja sig. Det tar tid att lära sig läsa och skriva på ett nytt språk, även under gynnsamma förhållanden tar det från fem år och uppåt (Lindberg, 2002). De med kort eller ingen utbildning är därför extra sårbara och befinner sig i en utsatt position, både i skolsystemet och i samhället i stort (Carlson, 2002; Franker, 2013). Begreppet ”kortutbildad” åsyftar här de som har gått högst åtta år i grundskolan och kan kritiseras för att vara brett, då det inrymmer både de som har förgymnasial utbildning och de som aldrig har gått i skolan alls, men det är en vanlig kategorisering (Carlson, 2002).

Sociologen Benavot (2015) visar i en ny studie på vikten av läskunnighet, som möjliggör interaktion mellan såväl individer som samhällen och institutioner. Via språket utvecklas både individen och ett nät av sociala relationer och det är därför avgörande med politiska strategier för att maximera möjligheterna att på ett väldefinierat, väl planerat, realistiskt och kontextspecifikt sätt uppnå god läs- och kommunikationsförmåga. Andraspråksforskarna Lindberg (2002) och Sandwall (2013) menar att varken praktikplatser eller specifika studier i till exempel yrkessvenska är språkutvecklande, snarare tvärtom. Sandwall framhåller vikten av att bygga en kvalificerad grundläggande språkutbildning baserad på forskning och beprövad erfarenhet i stället för på antaganden (ibid.). Likaså betonar Benavot (2015) bland annat införande av en allmän grundutbildning för att förbättra lärandet vilket även leder till att minska könsskillnaderna, då kvinnor i högre grad står utanför både arbetsmarknaden och samhället i stort (Fudge & Owens, 2006).

Värt att poängtera är att det handlar om grundutbildning och läskunnighet som sådan, inte vilken typ av språk som är ”korrekt” eller inte. Judith Butler (2011) reflekterar över den ”perfekt integrerade” invandraren och hänvisar till Angela Merkels uttalande att invandrare ska göra sig av med vare spår av brytning för att integreras i den tyska språkgemenskapen. Detta är omdiskuterat hos andraspråksforskare som menar att brytning inte behöver vara ett hinder utan främst är en fråga om attityder och värderingar av olika etniska grupper (Bijvoet & Fraurud, 2013).

2.2 “Dom andra”, som ska bli som “vi”

Just värderingar och syn på olika etniska grupper spelar en stor roll. Det finns vissa idéer om ”svenskhet” och därtill ett starkt samband mellan en restriktiv migrationspolitik och hur idéer om svensk välfärd och integrationspolitik kan realiseras, en så kallad ”välfärdsnationalism” vilket ger avtryck i den offentliga debatten och de politiska förslagen som togs upp i uppsatsens inledning (Hammarén, 2010).

I en av delrapporterna i *Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering* har Osman (2006) studerat arbetsmarknads- och integrationsåtgärder och menar att man kan se dessa som maktutövning, där individer ska kontrolleras och formas i givna riktningar. För att kunna integreras förväntas utlandsfödda genomgå specifika förändringar i sitt beteende anpassade till de dominerande värderingarna, annars blir de exkluderade (ibid.). I en annan av delrapporterna säger Hertzberg (2006) att det som efterfrågas av invandrarna är en social kompetens som yttrar sig i både implicita och explicita regler för handlande ute i arbetslivet, det finns ett rätt sätt att vara och dessa informella kvalifikationer ökar i betydelse. Sociologen Carlson (2002) visar i sin avhandling hur ”svenskhet” och vikten av ett mer ”modernt” sätt att tänka förmedlas i sfi-undervisningen. Även Duvander (2001) tar upp denna sociala kompetens i en studie publicerad i *Work and Occupations*. Hon betonar att den ofta är landspecifik och den går att nå genom bland annat att behärska det svenska språket väl och tillskansa sig en svensk utbildning. Men resultatet tyder på att även om förvärv av sådan kompetens har ett visst inflytande på invandrarnas arbetsmarknadspositioner är de inte tillräckliga. Skillnaden är stor mellan europeiska och utomeuropeiska invandrare, menar hon, vilket bland annat kan bero på att de senare uppfattas som väsentligt annorlunda i fråga om normer och värderingar (ibid.). Det gäller i ännu högre grad utomeuropeiska kvinnor, som generellt har lägre utbildningsnivå än män och därför är extra utsatta (AKKA-utredningen, SOU 2012:69).

Wuokko Knocke (1991) belyste detta många år tidigare och menar att den västerländska kvinnoforskningen inte tagit hänsyn till hur kön, klass och etnicitet samverkar. Genom att tillskriva invandrade kvinnor olika problemegenskaper kan institutioner fortsätta att marginalisera och osynliggöra dessa kvinnor. En invandrad, etnifierad kvinna utan utbildning har i följaktligen inte bara den kvinnliga generella underordningen emot sig utan också flera andra förtyckande variabler (ibid.).

2.3 Från welfare till workfare

För att bekämpa arbetslöshet och utanförskap⁴ har det i såväl Europa som USA sedan flera årtionden tillbaka etablerats en aktiveringspolitik som kännetecknas av ett tydligt regimskifte; från *welfare* till *workfare* menar etnicitetsforskaren Dahlstedt (2009) och Hedblom (2004). Det innebär att statens ansvar förskjuts till individen, vars eget initiativtagande i allt högre grad sätts i fokus. Det som tidigare handlade om medborgares *rätt* (till välfärd) har nu ersatts av medborgares *plikt* (att arbeta). Aktivitet kontrasteras mot passivitet och i rådande politiska diskurs premieras att arbeta och bidra till samhället och därmed göra rätt för sig (Dahlstedt, 2009). Den svenska ”arbetslinjen” är inget nytt påfund, även om den blev aktuell i debatten framförallt efter Alliansens valseger 2006, utan har rötter i 1940-talets arbetsmarknadspolitik. Skillnaden är att man då såg arbetslöshet som ett samhälleligt problem och därmed statens ansvar. I dagens Sverige är ansvaret individens eget, vilket Dahlstedt (2009) menar är ett tydligt tecken på en allt starkare neoliberalistisk ideologi. Detta synsätt styr utformningen av olika åtgärder för de marginaliserade på arbetsmarknaden.

Aktiveringspolitiken är i många västeuropeiska länder tvingande på så vis att den hänger ihop med socialbidrag och andra ersättningar. På samma vis är i Sverige fundamentala välfärdsförmåner villkorade och leder till tvingande skyldigheter. I ”workfare”-modellen betonas ”piskan” snarare än ”moroten” men i avhandlingen *Aktiveringspolitikens Janusansikte* menar Hedblom (2004) att invandrades tvång att delta i aktiveringspolitiken snarare kan bidra till ytterligare marginalisering. Hon talar om en *symbolisk rättvisa*, som enbart fokuserar på att göra vissa grupper synligare med olika specialarrangemang. Med detta menar hon att det finns grund för att aktiveringspolitiken bara innebär ytliga förändringar och omstrukturering av resurser, vilka cementerar redan rådande uppdelning mellan ”vi” och ”dem” (ibid.).

Arbetsvetaren Alici (2007) visar i sin empiri att arbetsmarknadsutbildningar för invandrare bidrar till att cementera segregering och att arbetsgivare oftast bara får betald arbetskraft, utan att de som deltar i dem på något vis blir integrerade i samhället. Bristen på utvärdering och uppföljning är också en väsentlig del och visar hur otillräcklig kunskapen om dessa utbildningars effektivitet är. Utbildningar och olika typer av praktikverksamhet som inte tydligt har en koppling till framtida arbetsmöjligheter riskerar i stället att sänka motivationsnivån hos deltagarna och i slutändan leda till passivisering. Trots att olika instanser i integrationsfrämjande syfte har stöttat arbetslösa med utländsk bakgrund har dessa

⁴ Utanförskap är i den politiska debatten en synonym till arbetslöshet (Dahlstedt, 2009).

efter genomgångna arbetsmarknadsutbildningar ändå fallit tillbaka i arbetslöshet och till nya arbetsmarknadsåtgärder (Alici, 2007).

2.4 Sammanfattning

Genom att utanförskap och arbetslöshet ses som synonymer läggs fokus på att integrationen ska ökas med hjälp av arbetsmarknadsfrämjande åtgärder, vilket förstärker bilden av ett ”vi” och ett ”dom”. Med landspecifik social kompetens ska invandrarna anamma svenska normer och synsätt för att passa in (Hertzberg, 2006; Duvander, 2001). Men problemet med integration ligger inte hos invandrarna själva, utan är inbyggt i hela samhällsstrukturerna (Alici, 2007; Osman, 2006; SOU 2006:79). Dahlstedt (2006) menar att vi i dag alltmer har gått mot ett workfare-samhälle, där det som tidigare betraktats som rättigheter nu har ersatts av plikt, vilket även flyttar fokus från samhällets ansvar till individens eget. Aktivitet ställs i kontrast mot passivitet och i rådande politiska diskurs bör man göra rätt för sig (ibid.). I avsaknad av jobb ska arbetslösa och nyanlända invandrare sysselsättas i arbetsmarknadsåtgärder för att få ersättning. Hedblom (2004) och Alici (2007) visar emellertid att aktiveringspolitik riskerar att ytterligare marginalisera invandrare.

Väsentligt att påpeka är att i ovanstående undersökningar ses invandrare överlag som en homogen grupp. Men i centrum – eller kanske snarare periferin – för redogjord bakgrund står de kortutbildade. Denna speciellt utsatta grupp är fortfarande förhållandevis utforskad inom sociologins fält. De är i en utsatt position och Benavot (2015) och Sandwall (2013) poängterar både deras och samhällets behov av att de får en väl genomtänkt och adekvat språkutbildning. Med hänvisning till Skeggs (2000) argumenterar jag för att dessa personers upplevelser tystas ner och kanske till och med ignoreras och hoppas att med denna uppsats bidra till ökad förståelse för hur rådande workfare-diskurs påverkar en speciellt utsatt grupp. Jag vill förtydliga att jag inte diskuterar huruvida arbetsmarknadsutbildningar är bra eller inte, utan hur de är ett uttryck för en övergripande diskurs som bidrar till att positionera kortutbildade kvinnor.

3 Teoretiska utgångspunkter

Teorin tar avstamp i olika former av makt och diskurser och inledningsvis presenteras först Michel Foucault, som mest är förknippad med dessa begrepp (Bergström & Boréus, 2005). Inom maktperspektivet hämtar jag även begrepp från organisationsforskningen, om typer av styrning och *knowledge management*. Därefter talar jag om *positionering*, *begränsningar* och

utestängningsmekanismer och hur de kan sättas i samband med variablerna kön, etnicitet och klass. Bland annat används Beverley Skeggs begreppsapparat om *disidentifikation* och strävan efter *respektabilitet*. Sammanfattningsvis kopplar jag några av de teoretiska begreppen till arbetsmarknaden och synen på aktivering från forskningsöversikten för att klargöra hur de kommer att användas i analysen.

3.1 Att inrättas i systemet – makt och disciplinering

Moderna former av makt handlar sällan om att slå folk i huvudet utan att få dem att acceptera och underordna sig okritiskt särskilda värderingar, tankesätt och ideal. (Alvesson, 2012, s. 227)

Foucault menar att man behöver se bortom det man ofta förknippar med makt i ren juridisk bemärkelse, i praktiken kontrollerar makt människor på ett betydligt mer subtilt sätt, vilket utgör en viktig distinktion. Man kan därför tala om en mer blygsam makt som verkar i det dolda, inte genom våld eller skrämselektik utan genom en slags ”god dressyr” där subjektet styr sig själv (Foucault, 2003, s. 171; Foucault, 2008). Denna styrning eller styrningsmentalitet, även kallad regementalitet eller governmentalitet, är en vidareutveckling av *biopolitiken*, vars tidsålder börjar då man ville säkerställa befolkningens välfärd för att stärka staten (Foucault, 1976; 2008). En mängd olika tekniker för att disciplinera kroppar och göra dem *fogliga* och kontrollera befolkningar tog här form. Människorna och kropparna är disciplinerade i olika inrättningar – bland annat utbildningsanrättningar – då makten alltid är beroende av institutioner (Foucault, 1976; 2003).

Insikten hos människan – eller fången, som i Foucault ursprungliga exempel i *Övervakning och Straff* (2003) – att vara utsatt för ständig övervakning gör att makten också är *självreglerande*. Människor kontrollerar sig själva och utövar en slags *självdisciplinering*. Disciplinen tjänar till att bringa ordning i det kaos som den mänskliga mångfalden utgör och är både ekonomiskt effektivt, diskret och osynligt (Foucault, 2003, s. 218 f). Detta kan även appliceras på hela livsförloppet och det moderna samhället som i mångt och mycket fungerar som ett fängelse med syfte att kontrollera medborgarna.

Det som skiljer Foucault från till exempel Marx är att kunskap och makt är sammanlänkade, de kan inte existera oberoende av varandra. Foucault lägger inte fokus på huruvida någon beroende på klasstillhörighet har tillgång till något eller inte, utan snarare på hur underordnade i själva verket är utsatta för makten och makthavarna – och det är därför en mer praktisk fråga (Foucault, 2003). Makt kan därför ses som ett verb i stället för ett substantiv, det är något som görs. Makt är en praktisk handling som sätter agendan för vad

som får sägas och för vad som är hållet för sanning och är därför förbundet med ”kunskap”. En diskurs legitimerar vissa kunskaper framför andra och står därför ofta oemotsagd. Diskursen avgör vilka som har ”rätt” kunskap och därmed makt (Bergström & Boréus, 2005).

Foucault följer således det socialkonstruktionistiska antagandet att kunskap inte är en avspegling av verkligheten utan sanning är något som skapas diskursivt, och därför kan man inte heller nå fram till någon egentlig sanning (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Samhället genomsyras av olika diskurser, som ser olika ut beroende på vilken utgångsläge de betraktas ifrån. När en majoritet anammar samma synsätt tas just den verklighetsuppfattningen för given och blir legitim. På detta vis produceras och reproduceras ”sanningar” som filtreras genom jaget, genom subjektet (ibid.). Det är därför intressant att se på diskurser som blivit allmänt förgivettagna, då det är då de kan utgöra en grund för konflikter (Foucault, 2008). De ”sanningar”, diskurser, som produceras och reproduceras skapar *utestängningsmekanismer* som kontrollerar människor och försätter subjektet i olika positioner (Bergström & Boréus, 2005). Emellertid skapar skilda diskurser olika positioner, vilket innebär att ett subjekt kan inta flera olika subjektpositioner på en och samma gång (Winther Jørgensen & Phillips, 2000).

3.1.1 Styrning i arbetslivet

Att företagskultur eller organisationskultur⁵ också handlar om makt är ofrånkomligt. Men makt i det moderna samhället handlar som Foucault säger inte om tvång eller underkastelse, utan som i det inledande citatet mer om att påverka föreställningar och normer och hur vi ska uppfatta verkligheten vi lever i. Det är det bästa sättet att göra folk ”lydiga” i både arbetslivet och livet överlag, säger Alvesson (2012). Begreppet organisationskultur är därför mångfacetterat och innefattar svårsmätbara faktorer; det handlar om sådant som ligger inbäddat och utmärker en organisation och ofta är svävande och oprecist. Kultur kommer till uttryck i symboliskt laddade former – framförallt i språket; olika typer av språkbruk har olika laddning. Hur talar man, vilka ord används och vilka ord har en positiv respektive negativ värdeladdning (Alvesson, 2012)?

Kärreman & Rennstam (2012) urskiljer tre typer av styrningar som ofta syns i kombination, varav två är relevanta här. *Beteendestyrning* handlar om att få människor att uppföra sig på ett önskvärt sätt och *normativ styrning* om att få människor på ett mer övergripande plan att ”tänka och känna på ett specifikt sätt” och således styra över

⁵ Begreppen används oftast synonymt då ”organisationskultur” är mer inkluderande och inte enbart syftar till privata företag (Alvesson, 2012)

värderingar och tolkningar ibid., s. 196). Foucaults biopolitiska begreppsapparat förklarar på samma sätt hur institutionella makttekniker reglerar folk med hänvisning till legitima normer (Hermann, 2004). Jag tänker mig här att detta inte bara gäller en organisation och dess medlemmar i form av anställda utan även andra som är direkt berörda av organisationen eller företaget, som i detta fall deltagare i arbetsmarknadspolitiska åtgärder.

En annan aspekt av styrning i organisationskulturer är att i och med att vi i dag lever i ett kunskapssamhälle ställs det andra krav på organisationer. För att komma framåt och stå sig i konkurrensen menar Alvehus & Kärreman (2012) att det krävs förmåga till ständig förändring och utveckling. Därför blir kunskapande i sig i fokus. Kunskapsarbete, eller kunskapsintensivt arbete, också kallat *knowledge management*, skiljer sig främst från andra arbeten med sin intellektuella karaktär, där arbetet till stor del sker i människors huvuden. Det är därför både mångtydigt och svårdefinierbart och gör begreppet problematiskt, för vad är kunskap? Vad är det till exempel man producerar och vem ska bedöma det? Ofta är det kunskapsarbetaren själv som är ”experten” när ”lekmän” inte kan bedöma produktens kvalitet. Detta fenomen benämns som *kunskapsasymmetri* (ibid., s. 477). Vad är det egentligen som har hänt, har det hänt något överhuvudtaget och var det i så fall bra eller dåligt? Olika människor kan ju uppfatta det hela på olika sätt – eller vad värre är, inte uppfatta det alls.

3.2 Positioner, barriärer och respektabilitet

Eftersom uppsatsen övergripande teoretiska ramverk handlar om diskurser och makt rör jag mig med fokus på den specifika grupp jag valt även inom det intersektionella perspektivet. För att förtydliga är det enligt de los Reyes, Molina & Mulinari (2005) dock inte *ett* perspektiv utan flera. Det har sin grund i feminismen men utvecklades i brist på teoretiska verktyg som analyserar ojämlika förhållanden baserade på fler variabler än bara kön. Här möjliggörs hänsyn även till klass och etnicitet och hur makt konstitueras inom dessa samverkande variabler (de los Reyes et al., 2005). Sålunda lever det i ett slags hybridförhållande med postkolonial feministisk tradition men även med socialkonstruktionism och poststrukturalism, vilka har flera gemensamma drag (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Den postkoloniala teoretikern och feministen Trinh T. Minh-ha (1991) menar att utan det icke-västerländska tänkandet hade inte poststrukturalism varit möjlig.

Med intersektionellt perspektiv kan man till exempel se hur kvinnor utanför Europa konstrueras som annorlunda – befinnandes i ett lägre utvecklingsstadium, i en annan tid och i naturligt avskilda rum – och inte har tillträde till det feministiska projektet, ämnat åt den vita

medelklasskvinnan (de los Reyes et al, 2005). Den postkoloniala teoretikern Homi Bhabhas begreppet *mimicry* illustrerar hur det är att leva med en motsägelsefull fordran att bli precis som "vi" samtidigt som man aldrig någonsin riktigt kan bli det (Bhabha i Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn, 2011). Även Mohanty (i Eriksson et al., 2011) kritiserar den hegemoniska västerländska feminismen och menar att i kvinnokampen och synsättet att vi alla är "systrar" och tillhörande en homogen grupp förbiser de sociala, geografiska, historiska och kulturella kontext som gör våra utgångslägen annorlunda (de los Reyes et al., 2005). Vit västerländsk liberal feminism talar om kvinnor som en enhetlig grupp och utesluter därmed helt social klasstillhörighet och etnisk identitet (ibid.). Att avsäga sig klass är samma sak som att avsäga sig ansvar och det är endast förbehållet de som har möjligen att bortse från det (Skeggs, 2000).

Sociologen Beverley Skeggs (2000) rör sig också inom det här fältet präglad av hegemoni⁶ som skapar ojämlika förhållanden och försätter vissa kvinnor i underläge. Skeggs tar teoretiskt avstamp hos Bourdieu och hans olika kapitalformer och i sin feministiska etnometodologiska fältstudie har hon med hjälp av begreppet *respektabilitet* urskilt utmärkande drag hos arbetarklasskvinnor – men menar att det är applicerbart när man studerar hur olika grupper åtskiljs beroende på såväl klass, som kön, etnicitet och sexualitet. Till skillnad från medelklassen som får det "naturligt" är för arbetarklassen respektabilitet ett viktigt sätt att positionera sig. Avsaknad av respektabilitet är detsamma som att vara utan både värde och legitimitet (ibid., s.12).

Klasstillhörigheten hos arbetarklasskvinnor visar sig i form av avståndstagande i stället för tillhörighet. *Disidentifikation* är ett sätt att säga att "sådan är jag inte". Simulering är att "fejka" sjukdomssymtom på en sjukdom man inte har, medan *dissimulering* är det rakt motsatta och i stället innebär att dölja symtomen på en sjukdom man har (Skeggs, 2000, s. 119 ff). Genom att ta avstånd *positioneras subjektet* i förhållande till icke önskvärda andra; "jag är inte som dem", jag är respektabel (ibid.).

Trinh T. Minh-ha (1991) ifrågasätter auktoritativ och så kallat "objektiv" kunskap och utmanar därför västvärldens tendens att åtskilja människor och bortse från olika erfarenheter. Hon föreslår begreppet *flytande subjektivitet*, som illustrerar en person som kan röra sig fritt över etablerade gränser och anta olika, även motstridiga, roller. Hon menar att varje själv är fullt av motsägelser och förespråkar att i stället tränga undan de perifera subjekspositioner som västvärlden erbjuder (ibid.).

⁶ Gramscis begrepp; dominansförhållanden som verkar i det dolda (Winther Jørgensen & Phillips, 2000, s. 39)

3.3 Sammanfattning och anknytning till tidigare forskning

En diskurs om arbetslinjen säger något som gör anspråk på att vara sant och verkligt och denna diskurs konstituerar med ett foucauldianskt perspektiv ett maktförhållande som skapar kontrollerande *utestängningsmekanismer* (Bergström & Boréus, 2005). Om inte de krav som är förknippade med denna diskurs uppfylls så fungerar den utestängande. Kraven är till exempel att du ska göra rätt för dig och att du ska bidra till samhället (Dahlstedt, 2009). Den etablerade ”sanningen” att alla måste arbeta (och att det är synonymt med integration) reglerar därför handlingsutrymmet. Inom detta kan jaget, subjektet, inta olika *subjektspositioner* som i realiteten är begränsade men kan uttryckas på olika sätt (Bergström & Boréus, 2005; Skeggs, 2000).

Det intersektionella perspektivet visar att klass, kön och etnicitet är sociala konstruktioner som interagerar med varandra och därför inte kan förstås var för sig (de los Reyes et al., 2005). Invandrade etnifierade kvinnor som inte har adekvat utbildning har på detta sätt flera repressiva variabler och hamnar i en skärningspunkt för olika samverkande maktdimensioner, där begränsade handlingsutrymmen skapas. Vit västerländsk liberal feminism kan därför problematiseras då den inte helt enkelt inkluderar grupper med andra förutsättningar (de los Reyes et al., 2005; Eriksson et al., 2011; Knocke, 1991).

Man kan tolka det som att socialkonstruktivistiska och andra postmodernistiska teorier öppnar upp för att individen är fri att röra sig, vilket är förenligt med neoliberal ideologi (Dahlstedt, 2009; Skeggs, 2000). Det är ju bara att förflytta sig till en annan position så blir utgångsläget ett annat och mer möjliggörande men Skeggs (2000) och de los Reyes et al. (2005) menar att det inte förhåller sig så enkelt; begränsad tillgång är centralt för vilka subjektskonstruktioner och subjektspositioneringar som är möjliga. Trinh T. Minh-ha (1991) menar att västerländska samhällen bör sluta bortse från vissa människors erfarenheter. Hedblom (2004) visar till exempel att aktivitetskravet tenderar att bidra till att placera personer i en position som ytterligare marginaliserar dem. För Foucault är det ingen motsättning i att det inte finns en ”sann” verklighet eller bara konstruktioner av den, underordningen och utsattheten inför den legitima makten finns likväl där (Foucault, 2003).

Tillsammans erbjuder dessa teoretiska utgångspunkter – med maktperspektivet som det centrala – en begreppslig verktygslåda som ger möjlighet till att kunna förklara och problematisera intervjupersonernas upplevelser och positionering. Tilläggas bör att respektabilitetsbegreppet kan upplevas något vagt, Skeggs (2000) själv reflekterar över dess allmängiltighet och ställer frågan vilka som inte eftersträvar det? Jag väljer ändå att använda

mig av det, då det visar på den ofta tudelade och motsägelsefulla känsla intervjupersonerna bär i gränslandet mellan de olika diskurserna. Därtill har intersektionalitetsbegreppet kritiserats på grund av det komplexa förhållandet med flera maktstrukturer i kombination, men jag argumenterar för att det är just så komplext – och uppsatsens olika teoretiska begrepp åskådliggör hur invävda de alla är i varandra (de los Reyes et al., 2005). Hur de samverkar och hur svåra de är att separera kommer att konkretiseras i analysen.

4 Metodologiska utgångspunkter

Här redogörs för tillvägagångssätt, hur materialet har samlats in, hur urvalet av intervjupersoner gått till samt min egen roll i uppsatsprocessen. Empirin bygger på kvalitativa intervjuer, och då jag kommer att titta på vad man kan kalla aktiveringspolitikens diskurs och vilket handlingsutrymme kortutbildade kvinnor har inom den har jag övergripande ett metodologiskt diskursanalytiskt förfaringssätt.

4.1 Kvalitativa intervjuer med en diskursanalytisk “touch”

Kvalitativ forskningsintervju är enligt Hartman (2004) lämplig för undersökningar som söker förståelse i människors situation och vill få deras subjektiva upplevelser. Jag använder mig av så kallade samtalande intervjuer där intervjupersonernas berättelser får styra samtalet och deras utsagor formar i efterhand min tolkning (Grønmo, 2006). Då konkreta frågor är styrande väljer jag att inte utforma några direkta sådana, och intervjuerna kan därför också sägas vara ostrukturerade. Men med övergripande teman som riktlinje gör skalan glidande mellan ostrukturerad och semistrukturerad (Kvale & Brinkmann, 2009).

Med ett diskursanalytiskt förfaringssätt går jag in med ett öppet sinne – eller så öppet som jag kan; jag försöker låta empirin tala för sig själv och det är också den som formar riktningen (Börjesson & Palmblad, 2007; Hammersley & Atkinson, 2007). Men det innebär inte att jag inte rör mig i en större diskursivt kontext i foucauldiansk mening och vill synliggöra hur makten kan ta sig uttryck. Med en socialkonstruktionistisk ansats blir sambandet med diskursanalys ofrånkomligt (Börjesson & Palmblad, 2007).

Enligt Alvesson & Skoldberg (2008) finns det risk att forskaren själv påverkar sitt material med sin förståelse och sina egna uppfattningar och det diskuteras mer utförligt i delen om inifrånförståelse och den egna rollen. Det är möjligt att det förhåller sig så men är någon vetenskaplig metod överhuvudtaget fri från antaganden? Det är alltid en människa med

eget bagage som utför en undersökning – oavsett metod – och vad det handlar om är vilka verktyg som passar till det vi ämnar undersöka (ibid.).

Då det är intervjupersonernas utsagor som är av vikt, gör jag inte anspråk på ”objektivitet”. Materialet tolkas utifrån min disciplintillhörighet sociologi med därifrån valda teoretiska verktyg och eftersom det ”inte finns någon position utanför det diskursiva” vill jag inte heller göra anspråk på att betrakta från en neutral plats (Börjesson & Palmblad, 2007, s. 18).

4.2 Urval – hur, varför och vilka

Inför en studie behövs två metodologiska preciseringar göras; vilken grupp ska studeras och vad är det som gör att denna specifika grupp skiljer sig från andra grupper? Följaktligen har ett så kallat strategiskt urval gjorts, vilket innebär att det på förhand finns kännedom om de människor eller den företeelse som ska studeras och att de har de kvalitéer som eftersöks (Hartman, 2004; Grønmo, 2006). Jag visste redan att jag var intresserad av personer med ringa skolbakgrund så det är en homogen grupp med de gemensamma faktorerna att de är utomeuropeiska, har kommit hit som skyddsbehövande och att de har kort eller ingen utbildning alls. De skiljer sig från andra grupper som också är inblandade i arbetsmarknadspolitiska åtgärder genom att de i egenskap av att vara kortutbildade har andra förutsättningar. Vidare är fokus enbart på kvinnor, dels då det bland utomeuropeiska är mer vanligt förekommande med kortutbildade kvinnor än män och dels för att kvinnor i högre grad drivs till utanförskap (SOU 2012:69; Fudge & Owens, 2006). Etnifierade kvinnor utan adekvat utbildning har flera förtryckande variabler som påverkar deras förutsättningar (de los Reyes et al., 2005). Själva begreppet ”kortutbildad” är inte helt klagörande men som sagt avses här de som gått högst åtta år i skolan. Det är en något vid kategorisering, men vedertagen och underlättar urvalet av intervjupersoner (Carlson, 2002).

Sammanlagt består empirin av tio intervjuer, åtta med kortutbildade kvinnor och två med arbetsmarknadsutbildare på två olika företag i kompletterande syfte. Tre av intervjupersonerna är tidigare elever som jag själv har undervisat. En av dessa ledde mig i sin tur till en släkting till henne. Vidare hjälpte en före detta kollega mig med en intervjuperson, så dessa två blev följaktligen ett så kallat snöbollsurval (Grønmo, 2006). De övriga tre fann jag via sfi-utbildningen där jag tidigare arbetat samt via ett par så kallade *gatekeepers* som släppte in mig på två för mig nya företag som bedriver arbetsmarknadsutbildningar för målgruppen i fråga (Hammersley & Atkinson, 2007). På dessa företag fann jag även de två arbetsmarknadsutbildarna, och den ena *gatekeepern* blev intervjuperson.

Tre av kvinnorna har inte gått i skolan alls, en har gått två år, en fyra år, en fem år och två sju år. Några av dem omfattas av den nya etableringsreformen som började gälla 2010 och några har kommit till Sverige före reformen ägde rum, men de har alla erfarenhet av arbetsmarknadspolitiska åtgärder i form av flertalet olika kurser och praktikplatser och studerar även vid tidpunkten för intervjuerna på en arbetsmarknadsutbildning. De benämns som Intervjuperson 1 till 8 i uppsatsen. De två utbildarna kallar jag för Utbildare 1 och 2.

Totalt förekommer tolv företag i intervjupersonernas utsagor och alla är privata utom två, som har kommunala anordnare. Dock väljer jag att kalla även dem ”företag” för att säkerställa anonymiteten och även för att de går under samma principer som privata företag med konkurrensutsättning och anbudsförfarande samt avkastningskrav. Alla företag och intervju personer befinner sig i samma kommun.

Empirin innefattas också av fem av intervjupersonernas cv:n som jag bad dem att ha med vid intervjutillfället.

4.3 Tillvägagångssätt

Intervjuerna skedde till största del i arbetsmarknadsföretagens lokaler, där intervjupersonerna för närvarande studerade. Tre intervjuer gjordes i intervjupersonernas egna hem. De spelades in med min mobiltelefons ljudinspelare och varade ungefär en timme vardera utom två, som blev ca tjugo minuter. I det ena fallet berodde det på språkförbistringar och i det andra att personen (utbildaren) inte hade tillräckligt med tid. Den sistnämnda spelades efter önskemål inte in utan bygger på egna anteckningar.

Ett av problemen med ostrukturerade eller semistrukturerade intervjuer är att de tenderar att bli långa och det kan vara svårt att transkribera och få ut information från dem och så blev det även i detta fall med en stor mängd transkriberad text. En kompenserande aspekt av detta är att intervjuerna å andra sidan är rika och omfattande och därför ”matnyttiga” (Kvale & Brinkmann, 2009). När intervjupersonernas utsagor summerades framträdde till en början ett till synes rörigt och motsägelsefullt material. Men efter många omläsningar och urklipp urskilde jag olika kategorier. Jag menar urklipp i ren bokstavlig mening; jag klippte ut citat och sorterade dem i olika högar och fick känna på hur uppsatsskrivandet kan vara ett konkret hantverk (Jacobsson, 2008).

Jag har valt att intervjua människor som har svenska som andra- eller tredjespråk, vilket inbegriper en del svårigheter med tolkning av materialet. Då intervjupersonerna har ringa eller ingen skolbakgrund alls och kommit till Sverige i vuxen ålder innebär det ytterligare utmaningar. Eftersom jag tidigare har läst ämnet svenska som andraspråk och arbetat med

språkundervisning för invandrare har jag vissa fördelar i detta avseende. Jag har spelat in alla intervjuer och sedan transkriberat dem ordagrant och har också valt att återge dem på det sättet i uppsatsen. Ett inlärarspråk som befinner sig i varierande inlärningsstadier tolkas också därefter. Qarin Franker (2007) menar att vuxna människor riskerar att infantiliseras och jag ber därför läsaren att i stället se det kreativa i deras sätt att uttrycka sig. Med hänvisning till tidigare forskning och syn på vad som är ett ”korrekt” språk vill jag tydliggöra att jag själv finner benämningen ”korrekt” tvivelaktig.

4.4 Inifrånförståelse och den egna rollen

I samhällsvetenskaplig och antropologisk forskning betonas inifrånförståelse (*emic*), som i stort sett är motsatsen till objektivitet, eller utifrånförståelse (*etic*) (Hammersley & Atkinson, 2007; Sjöberg, 2008). Inifrånperspektivet involverar de studerande människorna och deras egna begrepp och förståelseramar och jag har med utgångspunkt häri sökt att kategorisera materialet efter dem själva (Lindgren, 2008). Mitt intresse för ämnet grundar sig först och främst i mina tidigare arbeten som lärare i svenska för invandrare och som språklärare i ett privat arbetsmarknadsföretag. Fördelarna är att jag har arbetat med andraspråksinläring och är lyhörd för mina intervjupersoners språkliga utsagor och att jag har självupplevda erfarenheter av arbetsmarknadsutbildningar. En nackdel är att jag som lärare representerar systemet oavsett om jag varit lärare personligen eller inte till en intervjuperson (vilket jag har till tre av dem). Det kan vara problematiskt att utgöra en del av systemet, som många är beroende av och inte vågar stöta sig med. Därför måste jag ha i åtanke att mina intervjupersoners utsagor kan vara påverkade av min roll. I egenskap av intervjuare förstärks denna överordning ytterligare eftersom det är jag som har tolkningsföreträde (Skeggs, 2000). En annan nackdel är att mina på förhand bildade uppfattningar om hur det ser ut på arbetsmarknadsutbildningar kan spela in, vilket jag med valet av ostrukturerade samtalsintervjuer har försökt att undvika.

Ett annat bidrag till inifrånförståelsen är min egen bakgrund som andragenerationsinvandrare, vilket har präglat mig som person och är en av orsakerna till intresset och engagemanget för migrerande människors erfarenheter och för andraspråksinläring. Den personliga bakgrunden kan därför ha inverkan på arbetet, men är överlag positiv och öppnar förhoppningsvis upp för förtrolighet (Kvale & Brinkmann, 2009). Jag upplevde det som att intervjupersonerna kände sig trygga och att jag på något sätt var på ”deras sida” (ibid.).

Jag gör som sagt inte anspråk på ”objektivitet”. Det har den kvalitativa metodologiska utgångspunkten och den övergripande socialkonstruktionistiska ansatsen redan avskrivit mig

från. Därför undviker jag de positivistiska begreppen validitet och reliabilitet och utsätter mig därmed för risken att uppfattas som en ”metodologisk anarkist”, även om den numera inte längre är så värst överhängande (Seale & Silverman, 1997 i Jacobsson, 2008, s. 65) Men jag vill använda mig av ”kvalitativ forskning på den kvalitativa metodologins egna villkor” och inga andras (Sjöberg, 2008, s. 25).

Avsikten är följaktligen inte att ge en ”sann” bild av hur det förhåller sig i sysselsättningspolitiken utan att visa att den har olika konsekvenser för olika människor. Jag vill ge utsatta kvinnor utan – med västerländska mått mätt – adekvat utbildning från utomeuropeiska länder en röst och skildra hur de drabbas i systemet och fyller i stället på så vis en betydande funktion. Att ge människor i utsatta positioner en röst är inget ovanligt anspråk inom disciplinen sociologi, snarare är det praxis (Sjöberg, 2008). Det är viktigt att poängtera att som jag förstår det är inte det enda sättet (Kvale & Brinkmann, 2009).

4.5 Etiska reflektioner

Intervjuer är ofta känsliga och personliga och inbegriper därför moraliska aspekter (Kvale & Brinkmann, 2009). Med informerat samtycke menas att de som deltar i studien blir informerade om studiens syfte och det klargjordes att det handlade om kortutbildades upplevelser av arbetsmarknadspolitiken (ibid.). I informerat samtycke hör det också till att undersökningsspersonerna ställer upp helt frivilligt och när som helst kan dra sig ur om de önskar, vilket skedde vid två inbokade intervjuer.

Med utgångsläget att intervjupersonerna är jämbördiga samtalspartners, har de fått styra på sina premisser (Kvale och Brinkmann, 2009). Trots detta kan jag inte komma ifrån att förhållandet är ojämnt och som Skeggs (2000) skildrar gav det upphov till skuld känslor som jag inte riktigt kunde skaka av mig. Jag har till exempel själv i mitt arbete nödgats skriva cv:n ihop med deltagare på arbetsmarknadsutbildningar. Vad gäller utbildarna har det känts extra ambivalent, då det faktum att jag är en av dem på sätt och vis har fungerat som ett slags kamouflage. Dock bör det betonas att uppsatsens syfte har varit helt öppet även inför dem.

I många fall har intervjupersonerna anförtrott mig känslig och personlig information och det är viktigt att vara lyhörd inför detta. Intervjupersonerna har därför garanterats konfidentialitet och total anonymitet i uppsatsen, deras identitet ska inte kunna röjas och inte heller ska privat material kunna identifieras (Kvale & Brinkmann, 2009). Allt inspelat material har raderats i efterhand.

5 Analys

Här analyseras det empiriska materialet med begrepp från de teoretiska perspektiven och resultat från tidigare forskning. Intervjupersonernas utsagor är indelade i tre teman. De överlappar emellertid med varandra i den meningen att de teoretiska begreppen går in i dem om vartannat, vilket tydliggörs av det övergripande diskursivt bestämda utrymme kvinnorna har att röra sig i, med begränsningar men även med hopp om andra möjliga subjektspositioner.

5.1 Det positiva tänkandet

Kurserna som intervjupersonerna uppger att de gått och går är både generell och mer specifik yrkessvenska, datakurser, något som kallas ”meritportfölj”, samhällsinformation och separata utbildningar till bl.a. lokalvårdare och butikssäljare. Här innefattas även coachingverksamhet samt generell sysselsättning, där de jobbar med handarbete som att sy och virka eller laga mat och städa. Många av dessa utbildningar syftar också till att få ut deltagaren i praktik.

Går Företag 1, företag 4 ... och så andra, butikssäljare företag 2 och så går Företag 3. Också går den Företag 7 och nu sista jag läsa Företag 5. Det är många. (Intervjuperson 2)

Jag praktisera i second hand ... Med gammal människor ... också i fabrik. Jag praktisera också som vad heter... snickare. Dom praktisera mycket i Sverige. /.../ Jag skrivit alla i cv. (Intervjuperson 7)

Jag vet egentligen inte vad som finns, det dyker upp nya företag hela tiden. (Utbildare 1)

Intervjupersonerna visar sina cv:n och intyg från de olika kurserna. En av dem visar mig en hel mapp med sju cv:n samt ett antal intyg från kurser och praktikplatser. Det står bland annat att hon, som aldrig har gått i skolan och i intervjun berättar om sina svårigheter med att läsa och skriva, gillar att ”läsa böcker på fritiden” och att hon är en ”serviceinriktad, lyhörd och initiativtagande person”. En annan av intervjupersonerna visar mig sitt cv där det står att hon ”älskar utmaningar”, är ”snabbtänkt och bra på att hitta nya vägar och idéer”. Ett tredje cv är något mer sparsmakat men det framgår att det är en ”positiv” person som ”jobbar hårt”.

Du gå där ... sen gå där ... du tre månader du gå där skriva en ny CV. (Intervjuperson 8)

Alla cv:n ser ungefär likadana ut; den arbetslivserfarenhet de har förutom ”hemmafrublogg” i hemländerna är diverse praktikplatser, i en del fall ett stort antal. Trots att de har kort eller ingen skolbakgrund alls utgör däremot mängden arbetsmarknadsutbildningar många rader.

Ett par av intervjupersonerna visar mappar och pärmar från olika utbildningsanordnare med papper och kopior av Powerpointpresentationer, ordlistor och texter med ord som

”innovation”, ”drivkraft”, ”personlig utveckling” och ”entreprenörskap”. Där finns även en ordlista med adjektiv på egenskaper som ”företagsam”, ”kreativ”, ”engagerad”, ”handlingskraftig”, ”samarbetsvillig” och ”ansvarsfull” och de säger att det är bra egenskaper att ha och att det är sådant de får lära sig.

Den som viktigt, därför jag vet att man och man behöver egenskaper så glad och hjälper, jätteviktigt. Men många människor har inte riktigt egenskap dom vill bara bygga... jag menar som mask. Inte från... eh... från hjärta. Den som viktigt. (Intervjuperson 4)

Kultur kommer till uttryck i framförallt språket och de egenskaper som framhålls i cv:na – som serviceinriktad, företagsam och ansvarsfull – har positiv värdeladdning och anses eftersträvansvärt (Alvesson, 2012). Citatet ovan speglar inte hur viktiga de personliga egenskaperna är utan även att det måste vara äkta och ”komma från hjärtat”. Att intervjupersonerna annammat detta språkbruk och den positiva värdeladdning som vissa egenskaper är förknippade med visar inte bara att de antagit de av diskursen givna subjektspositionerna – ”du ska vara ’sådan här’ för att passa in” – utan också att dessa egenskaper kan ge dem respektabilitet (Skeggs, 2000). De vet vad som behövs för att bli erkända.

Jag har en ... egenskap som passar här i Sverige för att jobba /.../. Den egenskap jag tycker om hjälper människor. /.../ Den är viktigt för jobbet. (Intervjuperson 4)

Även utbildarna har en bild av vad deras deltagare ska lära sig, som är förknippad med personlighet och egenskaper.

Det är så mycket de ska lära sig. De har ju aldrig varit ute och jobbat innan./.../ De behöver lära sig hur de ska vara, hur de ska bemöta andra och så. /.../ Hur man betar sig på en arbetsplats i Sverige. (Utbildare 2)

Vi alla är bra på något. Det gäller bara hur vi ska få fram det. Vi kan om vi vill men vi måste tro på oss själva. (Utbildare 2)

Osman (2006), som undersökt hur invandrare exkluderas på arbetsmarknaden menar att utlandsfödda förväntas genomgå specifika förändringar i sitt beteende som är anpassade till de dominerande värderingarna, vilka Duvander (2006) kallar ”landspecifika”. Citaten ovan ger exempel på att det finns sådana egenskaper som är eftersträvansvärda. De vet inte hur man ”betar sig på en arbetsplats i Sverige”, och den kulturella förståelse de själva har med sig måste omförhandlas, eller utvecklas. de los Reyes et al. (2005) menar att utomeuropeiska kvinnor betraktas komma från en annan avskild värld och ett lägre utvecklingsstadium.

En diskurs legitimerar vissa kunskaper framför andra och i intellektuellt kunskapsarbete som redan är svärdefinierbart blir det särdeles intressant (Alvehus & Kärreman, 2012;

Bergström & Boréus, 2005). Alla är överens om att det generellt är bra att gå utbildningar och ha praktik och lära sig så mycket som möjligt så att de kan få erfarenhet och bygga på sina cv:n. De är också, vilket deras citat visar, måna om att ”göra rätt”. Det kan liknas både vid en form av *mimicry* och en möjlighet att uppnå respektabilitet (Bhabha 1994 i Eriksson et al., 2011; Skeggs, 2000). Trots att det visar sig att de inte är nöjda med att behöva gå en massa kurser, vilket återkommer senare, uppvisar de en positiv attityd och gör på så vis en *dissimulering*. De visar att de har anammat det synsätt som råder och de döljer det faktum att de inte har tidigare utbildning; det är inte bra att bara sitta hemma och det är socialt och trevligt att träffa nya människor. Men citaten från både utbildarna och de deltagande kan även tolkas som att det är själva den sociala biten i arbetsmarknadsutbildningarna som är positiv.

Du fick erfarenhet, roligt kontakt på personer andra, social, du träffa nytt, vi är ut. Det är bra. Det jättetråkigt sitta hemma. (Intervjuperson 1)

Ja, erfarenhet bra. Erfarenhet, träffa den många människa och lärare och så den komma ut. Det är bra. Det inte bra sitta hemma. /.../ Det inte jobba kanske studera mer. Ta intyg olika. I Sverige du har också intyg du fråga erfarenhet. Det svårt. Men erfarenhet också det är bra ... Du också praktisera, det praktik det också erfarenhet. (Intervjuperson 2)

Bästa sättet att hitta jobb är ju praktik tycker jag, för att visa vad dom kan. Om man hamnar på rätt praktikplats. (Utbildare 1)

De mår bra av att komma ut och träffa andra. Knyta kontakter och få prata. (Utbildare 2)

Därför jag ska aldrig säga det jobbigt för mig i skolan och aktiviteter, aldrig, ... /.../ Man kan inte sitta hemma. . Om jag var inte... om jag var bara hemma ... jag ska inte lära mig nånting. /.../ Jag lojala på RIKTIGT att inte jobbigt för mig aktivitet och skolan och jobba. (Intervjuperson 4)

Kvinnorna visar exempel på hur de formar sitt subjekt genom avståndstagande, genom *disidentifikation* och *dissimulation* – genom vad de *inte* är.

Vissa dom vill bara pengar. /.../ Du förstår dom vill inte. Men jag inte sån. (Intervjuperson 6)

Man kan inte sitta hemma...och bara få pengar. Måste man ha ett aktivitet. (Intervjuperson 4)

Enligt Foucault utövas makt och kontroll på ett subtilt sätt genom normaliserande sociala praktiker och därför fungerar den också lokalt, i mindre skala, som i detta fall hos utbildningsanordnare för arbetsmarknadspolitiska åtgärder (Foucault, 2008). Även om det utåt sett förefaller handla om att utveckla var och ens kapacitet – som i exemplen med cv:na och att lyfta fram sina goda egenskaper och inneboende potential – så kan det i foucauldiansk mening innebära en disciplinering som så att säga konstruerar individer, gör dem till produkter som ska paketeras och säljas på en marknad (Foucault, 2003). Man kan se det som

att intervjupersonerna inte har någon egentlig och självklar plats i samhället och att de därför *dresseras* (ibid.). Med hjälp av olika tekniker (cv:skrivande) och kurser (en viss sorts kunskap) så ställs deras själar, som Foucault uttrycker det, ”inför rätta”. De övervakas och styrs till ”rätt” attityd. Den kunskap som är definierad av makten är den kunskap deltagarna i arbetsmarknadsåtgärder ska ta till sig (ibid.). Kärreman & Rennstam (2012) talar både om *beteendestyrning* och *normativ styrning*, som handlar om att få människor att uppföra sig på önskvärt sätt samt att på ett övergripande plan få dem att anamma vissa värderingar.

Det är inte lätt men jag försöker, varje dag, jag vill gärna hittat en jobb. Jag vet inte. /.../ Men det är bra få erfarenhet på olika platsen. Jag är mycket tacksam, jag ska inte säga jag inte nöjd. (Intervjuperson 4)

Intervjupersonerna betonar hur viktigt det är att ha rätt (kulturspecifik) inställning, att ta för sig och att visa att det inte är ansträngande med alla aktiviteter. I ett sådant perspektiv är både erkännande en viktig drivkraft men också känslor av skam och skuld, som man inte gärna vill kännas vid (Kärreman & Rennstam, 2012; Skeggs, 2000). Det är i skenet av detta intressant att se hur makten fungerar individualiserande. Individerna, subjektet, skapas då som ett helt projekt att ”skapa sig själv” – men genom självstyrning och självregleringstekniker, en typ av governmentaltitet, vilket kan ses som försök att göra anspråk på respektabilitet (Hermann, 2000; Foucault, 2003; Skeggs, 2000).

5.2 En spricka i fasaden

Även om intervjupersonerna är positivt inställda till utbildningar och praktikplatser uttrycks tvivel och funderingar över relevansen med dessa. Det som dessa arbetsmarknadsutbildningar praktiserar går under benämningen *knowledge management*. Det är därför svårdefinierbart och problematiskt. ”Lekmän”, både de som deltar i utbildningarna och de som står utanför, kan inte bedöma produktens kvalitet, och det uppstår därför en *kunskapsasymmetri* vilket empirin ger exempel på (Alvehus & Kärreman, 2012). Intervjupersonerna uttrycker tveksamhet inför flera av företagets verksamheter och undrar över relevansen med dem.

På Företag 1 du bara sitter, tittar på YouTube ... läser nyheter. (Intervjuperson 1)

Jag sitt i sex månad på Företag 11 jag gör ingenting. (Intervjuperson 8)

På Företag 3 dom visar bara filmen, berättar hur fungerar leva livet så i Sverige, hur man kan göra, vad är viktigt, vad inte viktigt, vad du göra om händer så där. (Intervjuperson 3)

Lärare också invandera. Hon pratar språk arabiska och frågor och alla och svara hon också arabiska. Och kanske de andra andra landen dom sitter och mycket trött. Dom inte förstå arabiska och varför den prata arabiska och dom säger varför. (Intervjuperson 8)

Där bara skriva och prat svenska och ocks... olika ... Bara prat och dom ... nej inte göra nånting. (Intervjuperson 7)

Ibland syr kläder ibland grytlappen ibland skriver. (Intervjuperson 2)

Här inte skriva, ingenting, bara jag sy... Jo jag tänka, jag vill också... lite bättre man sk... skriva. Jag måste lära sig. (Intervjuperson 6)

Hedblom (2006) menar att aktiveringspolitiken i många fall enbart handlar om sysselsättning i sig och inte integration på arbetsmarknaden, som det är tänkt. I ”Övervakning och Straff” talar Foucault om några grundregler för straffmakten, varav en av dem är *regeln om sidoverkningarna* (Foucault, 2003, s. 97). Med detta menas att ett straff inte egentligen behöver vara inriktat på den som utfört ett brott utan på de som bevittnat det. Att andra tror att förövaren blivit straffad är gott nog. Om det med workfare-diskursen och plikten att arbeta i åtanke anses vara näst intill ett brott att inte göra rätt för sig så kan aktiveringspolitiken ses som ett sätt att visa för den övriga allmänheten att en deltagare i en arbetsmarknadsutbildning åtminstone inte parasiterar på samhället (Dahlstedt, 2007; Foucault, 2003). Det är ett ”snällt” straff för den som är utsatt för det – det är som exempel kanske inte helt oangenämt att sitta och titta på YouTube – samtidigt som det förefaller effektivt för de andra, som föreställer sig straffet (Foucault, 2003, s. 97 f).

Men jag vill ... eh vad heter... intyg, inte betyg. Finns intyg och betyg jag vill betyg. /.../ Lite intygen inte visar mycket yrke du har. Och jag vill gå RIKTIGT /betoning/ kurs, ett år, två år, vilken helst. (Intervjuperson 3)

Med citatet ovan gör intervjupersonen skillnad mellan både ”intyg” och ”betyg” och även mellan kurser och det hon i stället kallar ”riktiga” kurser. Hon menar att några intyg från kurser inte betyder så mycket, utan det är bättre att gå en ”riktig” längre kurs. Här visar hon att hon uppmärksammar systemet med arbetsmarknadsåtgärder och sysselsättning som något egentligen ganska onödigt.

I sin egen studie visar Skeggs (2000) hur hennes kvinnors karaktärer befästes genom att de kurser de studerade manade dem att forma vissa anpassade typer av ”jag”. Man kan se arbetsmarknadskurserna som ett försök att erbjuda kvinnorna andra möjliga ”jag”, de erbjuds till synes andra subjekspositioner (ibid.).

Varför ska inte alla ha chansen att komma ut i arbete? /.../ Man måste inte läsa eller skriva hela tiden. Dom kan så mycket annat och har så mycket livserfarenhet som kan komma till nytta. (Utbildare 2)

Om det är en ”sanning”, en vedertagen diskurs att kortutbildade har dåliga förutsättningar på arbetsmarknaden så skapas och upprätthålls begräsningar för denna grupp – som då bekräftar

sanningen (Bergström & Boréus, 2005). Utbildarnas citat visar däremot en möjlig motbild. De erbjuder denna grupp en möjlighet, de accepterar inte diskursen om att de kortutbildade har sämre förutsättningar. Det kan tolkas som ett sätt att inte tänka i uppdelade och ”skilda rum” (de los Reyes et al., 2005, s. 23)

Som såna här informella kunskaper. Dom kan... Alla kan ju nånting. /.../ Även om man inte kan läsa och skriva så kan man klara vissa uppgifter. Enkla uppgifter som inte kräver så mycket. (Utbildare 1)

Samtidigt kan uttalandena tolkas som att man inte ser dessa andra livserfarenheter – som inte alltid lätt låter sig anpassas till vår syn på hur arbete ska genomföras – för deras eget värde, utan bara för hur de ska ”komma till nytta”. Utbildarna gör ett val åt de kortutbildade genom att säga vad de kan göra. I arbetsmarknadsutbildningar konstrueras den kortutbildade som anställningsbar, en subjeksposition som denne bör anta för att kunna passa in i samhället och svara på de krav som ställs (Bergström & Boréus, 2005; Skeggs, 2000). Med foucauldianska styrningsmekanismer i åtanke kan man se att intervjupersonerna ändå har begränsat handlingsutrymme och befinner sig i en låst position (Bergström & Boréus). De är fast i diskursen om att arbete är det enda rätta och aktiveringspolitiken, att de ska göra rätt för sig, är enda vägen dit (Dahlstedt, 2009). Det blir dubbelbottnat i den meningen att det samtidigt erbjuder kvinnorna respektabilitet, att de känner att de är en del av samhället och därför anpassar sig med hjälp av självstyrning (Bergström & Boréus, 2005; Foucault, 2003; Skeggs, 2000). Man kan därför säga att det på samma gång erbjuder respektabilitet och begränsningar. Ur ett större perspektiv är det i den sociala praktiken workfare-diskursen som upprätthålls och intervjupersonerna inordnar sig i de positioner som ställs till förfogande. ”Du kan om du vill”, man säger därmed att det *inte* finns hinder, det ligger på dig själv. I styrnings- eller governmentalitetsperspektivet betyder frihet att välja som man förväntas göra, inte att i praktiken ha fria val (Foucault, 2003; 2008). I realiteten är hindren för denna grupp avsevärda.

Hos de kortutbildade kvinnorna framträder däremot en annan bild. Gemensamt för dem alla är hur de poängterar vikten av att lära sig det svenska språket. Deras vilja till detta är stark och de berättar också hur de ser nya möjligheter öppna sig i och med att de aldrig tidigare har gått i skolan. De uttrycker på så vis en längtan efter att konstruera andra subjekt och tydliggör hur de förhåller sig och reflekterar över det motsägelsefulla i utbildningarna och att de är medvetna om de roller de nödgas ta (Skeggs, 2000; Trinh, 1991)

Jag inte gick i skolan. Aldrig. Bara hemma. Min mamma ha restaurang, jag hjälpe henne. (Intervjuperson 1)

Jag vill bara gör nånting som jag inte gjort i mitt liv. Jag bara hemma med min mamma och hjälpa mamma och hjälpa syskon. /.../ Sen jag bara hemma, hemmafru. (Intervjuperson 3)

Själv jag vill gärna... vill lära mig språket, vill lära mig skriva... allt. Allting... för att jag hade ingen skola innan... bara några år. Jag hade ingen riktigt skola. (Intervjuperson 4)

För tre av intervjupersonerna blir det en stressfaktor, då de drömmer om att kunna studera vidare på undersköterskeutbildning, vilken kräver avslutade studier i både sfi och svenska som andraspråk på grundskolenivå. Men valen är inte så många, de kan i nuvarande situation inte välja att utbilda sig vidare i språket. Vad som gäller är okvalificerat arbete, vilket också utbildarnas citat tidigare vittnar om. Den svenska ekonomin kräver kvalificerade personer med ökad kompetens vilket gör invandrare, beroende på klass och etnisk bakgrund, mest hänvisade till så kallade icke-standardiserade jobb (Fudge & Owens, 2006; Hammarén, 2010). Det blir dubbelbottnat då analysens första tema visar att de ska utveckla sina personliga egenskaper och vara positiva och kanske till och med entreprenöriella, samtidigt som det här illustreras att de ändå ska söka sig till osäkra okvalificerade arbeten. Å ena sidan ser man inte deras bakgrund och hur etnicitet i kombination med klass (det låga utbildningskapitalet) samverkar och hur svårt det är för denna grupp att hävda sig på arbetsmarknaden (de los Reyes et al., 2005). Å andra sidan är det just det man förefaller åberopa här då man menar att de kan ta arbeten där man inte behöver ”läsa eller skriva hela tiden”. Intervjupersonerna själva vill däremot fortsätta med språkstudierna.

Jag planerar att läsa lite till som jag kan få... Dom säger ... Man har typ vad heter ... man kan gå kursen som äldreboende som kan jobba. Så jag vill göra. Kanske dom säger va e du slutat sfi? Jag säger nej tyvärr. Kanske inte gå. (Intervjuperson 3)

Jag söker jobb. Varje månad. Men svårt få jobb. /.../ Jag vill... undersköterska. Det problema, jag vet inte. Jag kan inte läsa så mycket. Det svårt koncentrera. (Intervjuperson 7)

Innan inte skriva, inte läsa, ingen prata. /.../ Jag mycket lära sig. Men jag till jobbigt för mig. (Intervjuperson 6)

Intervjupersonerna uttrycker medvetenhet om sina begränsningar i aktiveringsdiskursen och ute på arbetsmarknaden, men det hindrar dem inte från att kreativt anpassa sig och visa prov på hur de konstruerar subjekten i enlighet med det önskvärda, trots drömmar om annat. På det viset kan sägas att de här visar respektabilitet i dess djupare mening, samtidigt som de har vad Trinh T. Minh.ha (1991) kallar *flytande subjektivitet*, som kan anta olika motstridiga roller.

5.3 Moment 22

Alla intervjupersoner efterfrågar mer språklig undervisning på den här typen av utbildningar, då hade de sett nytta med dem. De är därför överens om att det är bäst att ha klarat av sfi först och sedan gå en eventuell arbetsmarknadsutbildning. Men de kan inte välja det själva.

Arbetsförmedlingen säger nej. Vi inte bestämma själv, bestämma kommun. (Intervjuperson 8)

Du gå sfi och klara sfi efter börja praktik. Det är bättre. Du börja på praktik, sluta sfi. Praktik är kanske sex månad, sju månad, ett år, efter tillbaka sfi. /.../ Allt är glömt också borta det sfi och lära sig. (Intervjuperson 3)

Jag nästan ett år två månad borta i skolan ... och bara utbildning och praktik. Efter igen tillbaka. /.../ Det är inte bra. Hela tiden Sverige du utbildning, praktik... ja. EFTER ... säger ja du får du utbildning eller praktik. Det bättre. Studera skolan det är inte färdigt det stoppar den, det är svårt... för mig. (Intervjuperson 2)

Dom är ju på tre olika verksamheter. /.../ Det är så många olika aktörer... samtidigt. Det krockar ju hela tiden. /.../ Jag vet, sfi är inte glada när de måste gå ifrån och det är inte vi heller. Men vad ska vi göra? (Utbildare 1)

Det är inte heller helt lätt att tillgodogöra sig en utbildning med svår vokabulär när man inte har läst tillräckligt svenska.

*Jag gick en månad på lokalvårdsutbildning. Läraren e, jag vet inte, h*n göra fel, på mig fel, h*n inte hjälpa mig. Jag fråga h*n säger du kan inte svenska. Du kan inte skriva på svenska h*n säger till mig. /.../ Jag kan inte svenska /imiterar läraren/. När jag klar sfi jag kan. (Intervjuperson 1)*

Kanske. Jobba /skrattar/. Jobba kanske. Jag inte förstå svenska bra. Jag mycket svårt. Språk svårt mycket svårt. /.../ Sfi bra. Lärare mycket sfi bra, lära mycket hjälpa hjälpa hjälpa, mycket hjälpa bra. (Intervjuperson 5)

Jag har vilja att lära mig språket och jag vågar mycket prata och fråga om jag kan inte. Men ingen som... ingen som kommer och säger så och så, du ska lära så svenska och hjälpa mig, bara på skolan. När jag kommer till praktiken jag måste lära mig själv. Bara i skolan dom brukar hjälpa. (Intervjuperson 4)

Här formuleras något som ofta förbises i alla styrdokument och arbetsmarknadsinsatser. I iveren att alla fort ska ut i arbetslivet förläggs därför mycket av ansvaret på språkinläringen på individen själv, som i sin tur är utlämnad till andras förmåga (eller oförmåga) att hjälpa dem med språket. Samtidigt som man i den politiska debatten betonar vikten av språk och, vilket inledningsvis nämndes, vill återaktualisera språkrav så verkar man inte inse denna sidoeffekt i arbetsmarknadsutbildningarna. Enligt intervjupersonerna leder praktikplatserna snarare till ett sämre språk.

På praktik jag var ensam. Bara jobba och bära lådor ... och hjälpa dom. Det inte mycket prata. (Intervjuperson 8)

Lindberg (2002) bekräftar intervjupersonernas iakttagelser och menar att det är en vanlig myt att vuxna bäst lär sig språket ute på arbete. Tvärtom kan det snarare försämra språket. Både hon (ibid., s. 26) och Sandwall (2013, s. 743) refererar till flera undersökningar som visar att invandrare – i synnerhet kortutbildade – ofta utvecklar ett starkt förenklat språk med ett begränsat ordförråd och outvecklad grammatik, när de inte ges tillfälle till undervisning.

Det är meningen att elever ska kunna kombinera sfi med arbetsmarknadsutbildningar men det framgår hos flera av intervjupersonerna att det förefaller helt godtyckligt vilka som i realiteten kan göra detta. En del arbetsmarknadsutbildningar kan krocka med sfi-lektioner och att det är upp till sfi-läraren att bestämma om huruvida detta är okej eller inte. Detta skapar osäkerhet hos intervjupersonerna, som känner att deras sfi-studier ständigt blir avbrutna.

Jag sluta innan i sfi och börja Företag 2, men inte min kompis. En lärare snäll, du kommer två dagar det är bra ibland andra lärare inte snäll. (Intervjuperson 2)

Jag gå på sfi och Företag 1 och Företag 2. Jag gå men sluta /med sfi/ på praktik. /.../ Sluta igen sfi på Företag 4. (Intervjuperson 8)

*Det olika lärare, /sfi-/lärare arg på mig men jag säger du kan fråga min handläggare på Arbetsförmedlingen. Ja, jag kommer /att fråga/ svarar /läraren/. H*n blev arg. (Intervjuperson 1)*

Här ses exempel på hur olika lärare gör som de själva vill, och även Hedblom (2004) visar hur lokala skillnader är utmärkande. En av utbildarna berättar att det inte finns någon ordentlig samverkan, trots regelbundna möten. De kan inte gå igenom alla deltagarna.

Alla har sina egna individuella studieplaner. Dom har en plan på Arbetsförmedlingen, dom har en plan på sfi (...) och sen har vi en plan... och det finns ingen samverkan. Det ska liksom bara finnas en plan och sen ska alla ta del av den. Men det finns inget sånt. (Utbildare 1)

Intervjupersonerna menar att arbetsgivarna ställer krav på goda språkkunskaper och att dessa ständiga avbrott försenar dem i deras möjligheter att klara av det, vilket i sin tur påverkar möjligheterna till jobb.

Praktikplatsen dom är lova mig jobb. Men dom säger sen fick andra. /.../ Jag lämna min CV många. Mycket, varje månad jag ger dom. ... Bara en svarar på mig dom säger inte så färdigt sfi. När kanske klar, kanske sommaren. Jag fråga också bara praktik men dom inte svara mig. (Intervjuperson 1)

Jag söker jobbet det skriva och dom hela tiden fråga sfi sluta och NEJ, och då säger dom. Kanske chefen tänker kan hon inte få den alltid bra med språket, du inte klara den språket. Det är mycket svårt. (Intervjuperson 2)

Men det måste utbildning också, dom har ... dom varsågod, du har utbildning? Om exempel jag jobba, jag städa, du har inte utbildning städ? Man måste utbildning också för att städa, ja. /.../ Jag vet inte om kan... Om man duktig exempel... om jag duktig, pratar bra svenska. (Intervjuperson 6)

En av intervjupersonerna berättar att hon snart har nationellt prov och är stressad över att kanske inte klara av det. Hon menar att nuvarande arbetsmarknadsutbildning hon går tar för mycket tid i anspråk och att hon där inte ges chansen att studera.

Då de inte själva kan göra ett aktivt val eller betraktar sysselsättningarna som meningsfulla eller kompetensgivande blir i stället aktivitetskravet ett styrmedel (Foucault, 2003; Hedblom, 2004). Det används för att positionera kvinnorna utan att de själva har något att säga till om. Den kunskap som de ska erhålla på arbetsmarknadsföretagen är det heller ingen som kontrollerar eller värderar och återigen kan man tala om *kunskapsasymmetri*; vad vill man att deltagarna ska lära sig (Alvehus & Kärreman, 2012)? Vad viktigt är i skenet av ett mångtydigt och svårdefinierbart kunskapsbegrepp som i olika typer av *knowledge management*; ”kunskap” därför kan vara som ett tveeggat svärd. Å ena sidan kan den ge möjlighet till självförverkligande och frihet att styra över sitt eget liv men å andra sidan skapar den kontroll, övervakning och disciplinering som medför stora begränsningar för individens frihet (ibid.).

Intervjukvinnornas vilja att passa in, att vara till lags och göra ”rätt” kostar dem, det krävs *personliga investeringar* för denna *byteshandel*, som Skeggs benämner det (Skeggs, 2000). Byteshandeln är emellertid definierad av andra; ”om du går på arbetsmarknadskursen så får du ekonomisk ersättning”. Även löftet om en möjlighet till bättre framtid är lockande men det är snarare brist på alternativ som kännetecknar positionsbestämmelsen för kvinnorna (ibid.). Hedblom (2004) och Dahlstedt (2009) menar att medborgarskapet är villkorat i och med de skyldigheter de måste leva upp till för att få försörjning. Detta basala ekonomiska behov är en *utestängningsmekanism* som förhindrar andra positioner.

Man blir ju lite deprimerad när man ser att många av dom kanske aldrig kommer att få jobb. /.../ Det är ett stort problem. Den här gruppen kanske är mer ... mer sårbara. /.../ Och Arbetsförmedlingen har ingen överblick över hela individen. Dom har absolut ingen koll. (Utbildare 1)

En av intervjupersonerna, som tidigare gjorde distinktionen mellan ”kurser” och ”riktiga kurser”, avviker från de övriga genom att välja att göra som hon vill. Hon väljer att inte gå med på den här byteshandeln och i stället inta en annan position och gör på så vis motstånd. Hon uttrycker tydligt att hon inte längre vill gå några små kurser, utan som hon säger ”riktiga kurser”.

Jag är nyfiken men jag måste... Jag säger jag måste sluta sfi först. SEN jag ska titta vilken praktik. (Intervjuperson 3)

Med Skeggs (2000) sätt att se på det kan man säga att hon utmanar sin tvingande positionering, hon vägrar att bli betraktad som maktlös – men det betyder också att hennes val kostar. Då hon inte är inom någon av arbetsmarknadsåtgärderna, som etablering eller aktivitetsstöd har hon heller ingen inkomst utan lever på sin man.

För att få ersättning krävs sysselsättning på heltid men det är inte de hela dagarna som är problemet för intervjupersonerna, utan svårigheterna beror på uppdelningen. Studierna genererar därtill mycket hemarbete från olika lärare som inte har någon kontakt sinsemellan. Först har de hemarbete från sfi och sedan även från arbetsmarknadsutbildningarna. De senare är tunga på många vis, med många nya ord och tungt vokabulär, som exemplifierats i första temat.

Du börjar klockan åtta i skolan slutar tolv. Och efter tolv komma hemma ibland du hämta mat du lunch en timme börjar klockan ett, till fyra. Till fyra det jättetrött. Efter förmiddag trött. Du kommer hemma och du har också barn, du hämta barnen och laga mat. Det är också det svårt. (Intervjuperson 2)

Det svårt också med barnen och fokusera på eftermiddagen jobbigt man blir trött och så. /.../ Jag blir trött varje dag åtta timmar men vad ska man göra? Jag brukar ... jag lärt mig. Jag somnar inte mycket nej. (Intervjuperson 4)

Intervjupersonerna upplever att tiden inte räcker till och att dagen blir fragmenterad och stressig, vilket kan ses som en aspekt av disciplinering till en foglig kropp (Foucault, 2003). Foucault menar att kontroll utövas genom tvång och övervakning vilka snarare tjänar verksamhetens själva förlopp än dess resultat (ibid., s. 139). Likaså visar Hedblom (2004) att sysselsättningspolitiken enbart förefaller handla om just sysselsättning, och hur kurserna inte ger någon kompetens utan av deltagare betraktas som ”vuxendagis” eller förvaring (ibid., s. 68).

Eftersom de inte ”hinner” studera svenska på grund av alla utbildningar och praktikplatser, sker de personliga investeringarna på bekostnad av sfi och som de ser det, möjligheten att lära sig det svenska språket. Samtidigt får de inte jobb förrän de är klara med sfi och därför fortsätter utestängningen från samhället, vilket också Carlson (2002) visar. Priset är högt då man med deras sätt att se det blir berövade ”en riktig skola”. Som i Skeggs (2000) studie när de hopp om att deltagandet i arbetsmarknadskurserna i gengäld ska leda till något bra och ge dem respektabilitet men de uttrycker oro över osäkerheten i huruvida denna är garanterad eller ej. De kortutbildade kvinnorna går in i de aktiveringspolitiska praktikerna

med låga odds i form av obetydligt kulturellt kapital (utbildningskapital) och har därför trots allt begränsade framtidsutsikter – åtminstone i nuvarande workfare-system (ibid.).

Du vet. Jag... jag jätte-jättesvårt. Jag gick ... den är skolan dom ger dig mycket läxa. Där mycket läxa. Jag runt i min huvudet. Ja, jag hatar allt jag kan inte träna så mycket. /.../ Jag jättetrött. Efter klockan halv fem ibland, nej, halv sex jag säger jag är jättetrött så jag somnar på snart. Klockan nio. Men det är jättesvårt när man är ensam. Lilla barn dom är svår. (Intervjuperson 1)

Klockan ett den Företag 1 och klockan åtta kommer sfi. Lunch i klockan twolw. Och ta också ta ... micket stress dy dy dy dy och inte lunch jag kommer. Lunchi och inte ibland lunchi. Stress. /.../ Hela tiden /heltid/ klockan åtta och klockan fyra slutar. Ja hela tiden jag inte /mår/ bra. Jag trött ... i huvudet mycket trött. (Intervjuperson 5)

Som kortutbildad och utan studievana har man större svårigheter och behöver mer tid att ägna sig åt studier. Åtta timmars arbetsdag plus resetid och ansvar över hemmet samtidigt som de ofta har dubbel läxa blir för dem en mångfaldig börda. Därtill upplever de att det inte tas hänsyn till deras hemsituation. Fyra av de åtta kvinnorna berättar att de är ensamstående med barn men även de som har en partner tar större ansvar för hem och familj.

Han bara sitter i soffan och tittar tv, tittar nyheter och gör ingenting hemma. Jag som lagar mat, äter klockan... fem jag kommer hem. Lagar mat, ta hand om barnen. Det är svårt. /.../ Livet är inte lätt, du förstår. (Intervjuperson 4)

Men jag ha lite problem hemma. /.../ Jag mycket mycket hemma. Städa jag, diska... laga mat och eh stryka ... Mycket jobb, man har handla... hjälpa min barnen. /.../ Min man... du vet han hinner inte. (Intervjuperson 6)

I workfare-diskursen som arbetsmarknadsutbildningarna förmedlar kan därför skönjas fragmenterad kunskap över vilka förutsättningar denna grupp i realiteten har. Förståelsen för den här gruppen kan ses som ensidig och tar inte hänsyn till hur maktens olika former förhåller sig till varandra och samverkar, hur deras utgångslägen som kvinnor från utomeuropeiska länder med lågt utbildningskapital bildar ett komplext mönster av olika begränsningar (de los Reyes et al., 2005). Intervjupersonernas uttalanden visar att det bortses från klassbakgrunden, de många åren utan skola och ett liv med andra – i detta fall ogynnsamma – utgångslägen på flera plan. De ger också uttryck för att man inte ser hur kvinnor från andra delar av världen har det i hemmiljön, beroende på hur man ser på uppdelning av arbete och vilket arbete som värderas (ibid.). Man ser inte de andra livserfarenheterna – som inte alltid lätt låter sig anpassas till vår syn på hur arbete ska genomföras – för deras eget värde, utan bara hur de ska ”komma till nytta”.

Makt är en praktisk handling som sätter agendan för vad som är hållet för ”sant”. En vit västerländsk liberal diskurs har tolkningsföreträde och legitimerar vissa kunskaper och har

därmed makt över dem som inte passar in i denna (Mohanty i Eriksson et al, 2011; Bergström & Boréus, 2005). Viss kunskap är mer ”sann” än annan. Exempel på sådan kunskap är vad Duvander (2006) talar om som en slags landspecifik kulturell kompetens som ska anammas hos utlandsfödda för att få tillträde till det svenska samhället, vilket visar sig ibland annat i hur en av utbildarna uttrycker att de måste lära sig hur man är ute på arbetsplatsen. Intervjupersonernas cv:n och uttalanden från utbildarna visar att de kan uppfattas som annorlunda, som inte passar in. Man måste vara på ett visst sätt, genom styrning av beteendet, ha anammat de egenskaper som är eftersträvansvärda – men man måste också leva som vi gör här där alla vuxna i familjen heltidsarbetar. Därför har de inte så mycket annat val än att anpassa sig till de dominerande värderingarna, eller bli exkluderade. De ska göras anställningsbara, ”få fram” vad de är bra på, ha egenskaper ”som passar i Sverige”. Individen måste ändras efter marknadens behov säger Dahlstedt (2009). Genom *mimicry*, imitation, ska den Andre stöpas om till ”likadan”, till någon igenkännlig – men hur de än gör blir de aldrig accepterade fullt ut bland annat just på grund av den ”moment 22”-situation de befinner sig i (Bhabha, 1994 i Eriksson et al, 2011).

I workfare-samhället måste man göra rätt för sig för att förtjäna något och denna diskurs har intervjupersonerna anammat och förhåller sig inom. De säger att de vill arbeta och att man inte bara kan vara hemma och utan att tolka huruvida de verkligen håller med om detta eller inte så är emellertid kontrasten mot vad de tidigare gjort i sina hemländer stor, då de alla arbetade i hemmet. Det är ingen som ifrågasätter om livet i deras länder kan vara rätt eller fel, det utgås från ett svenskt jämställdhetsperspektiv och tas för givet att det som gäller i Sverige och andra västerländska samhällen är det som är ”sant”. Enligt de los Reyes et al. (2005) och Mohanty (i Eriksson et al., 2011) står den vita västerländska kvinnan som norm och andra kvinnors erfarenheter negligeras. Det är, som Trinh T. Minh-ha säger, en tystnad och en vägran från de med ”majoritetsmentalitet” att se (i Eriksson et al., 2011, s. 227 f).

6 Sammanfattning och avslutande reflektioner

Uppsatsen syfte har varit att undersöka hur kortutbildade kvinnor upplever arbetsmarknadsutbildningar och vilka positioneringar de har tillgång till. Genom att förstå kvinnornas utsagor i en större kontext har jag velat synliggöra diskurser, där handlingar, synsätt, etablerade värderingar och normer råder och hur dessa skapar subjektpositioner för mina intervjupersoner och andra i liknande situationer. Med olika teoretiska begrepp – med maktperspektivet som det centrala – har deras upplevelser och positioneringar åskådliggjorts

och problematiserats. De teoretiska begreppen har, sin bredd till trots, varit samverkande på flera plan och varit behjälpliga att illustrera den komplexa situation kvinnorna befinner sig i.

Aktiveringspolitiken förefaller vara ett effektivt sätt att inkludera utsatta grupper på arbetsmarknaden, men empirin vittnar om den problematik som kortutbildade invandrare har med att anpassa sig i systemet med arbetsmarknadsfrämjande insatser. Utbildningarna syftar till att få ut människor i arbetslivet men konsekvensen för kvinnorna i denna studie ser annorlunda ut. I stället upprätthålls och reproduceras ett system som i praktiken hindrar dem och i förlängningen riskerar att leda till än mer utanförskap. Även Hedblom (2004) kan se sådana tendenser till marginalisering i sin studie och talar om symbolisk rättvisa, där yttlig omstrukturering och omfördelning av resurser har gjorts men utan att man i grunden erkänt dessa människor och deras behov. Jag argumenterar därför att man kan tala om en positionering till *skenbar inkludering*, som arbetsmarknadskurserna är med om att skapa och upprätthålla en bild av.

Att hamna i olika utbildningssituationer hos upp till tolv olika företag, att skriva cv om och om igen eller att ha praktikplatser som inte tjänar till annat än ytterligare en extra rad på cv:t kan även verka kontraproduktivt för både språkinläringen och integrationen, vilket både intervjupersonerna och Lindberg (2002) och Sandwall (2013) vittnar om. Det är otydligt vad *knowledge management* egentligen innebär, vad är det man ska lära sig på en arbetsmarknadsutbildning och vad är det som säger att man ska lära sig det just där? Empirin har visat att de bland annat ska lära sig hur man ska vara ute på svenska arbetsplatser, en slags landspecifik kunskap som diskuterats hos flera i tidigare forskning. Det finns anledning att förhålla sig kritisk i de fall den här typen av arbete utförs, vilket även empirin har exemplifierat med kvinnornas tvivel över innehållet i några av utbildningarna, en kunskapsasymmetri, där ingen riktigt kan bedöma produktens kvalitet (Alvehus & Kärreman, 2012). Det innehåll de själva däremot efterfrågar är språkstudier. Empirin visar hur ”moment 22”-situationen positionerar intervjupersonerna till vad man kan kalla ambivalenta subjekt. De hinner inte studera svenska för att de måste gå arbetsmarknadskurser och göra praktik, vilket försämrar språket ännu mer. En omöjlig ekvation med ett högt pris.

Det finns en konsensus i workfare-diskursen från alla håll, samtidigt som den är full av motsägelser. De kortutbildade kvinnorna, utbildarna och cv:na visar en överensstämmande bild av en verklighet som de har att anpassa sig till och den bilden visar intervjupersonerna att de har anammat. Emellertid framträder andra versioner eller andra möjliga sätt att förhålla sig till den. De anas i tema två, ”en spricka i fasaden”, där kvinnorna ger uttryck för att det *skulle kunna* finnas andra möjligheter att konstruera andra subjekt, men i nuvarande läge är deras

handlingsutrymme begränsat. Det finns således också tecken på en diskrepans mellan hur intervjupersonerna och utbildningsanordnare och i förlängningen politiker ser det. Arbetsmarknadsutbildningarna är inte anpassade efter deltagarnas situation.

En orsak till att kvinnorna ”låter sig” styras är att de, som jag tolkar det, genom både självreglering och övervakning får möjlighet att göra anspråk på respektabilitet genom hopp om inklusion. En annan orsak är att de har anammat diskursen om att man ska göra rätt för sig, vilket de visar genom dissimulering och disidentifikation. Ytterligare en orsak är att de inte har något val. Skeggs säger att hennes bok inte är en beskrivning av hur enskilda människor skapar sig själva utan i stället ”hur de inte kan undgå att skapa sig själva på vissa bestämda sätt” (Skeggs, 2000, s. 257). Kvinnorna i studien har väl urskilt gränserna för vad som gäller i arbetsmarknadspolitiken, vad som är möjligt och acceptabelt, ”sant” och korrekt och för dem är därför det enda tänkbara handlingen att anpassa sig. Det är precis som Foucault säger makt som verkar i det dolda, det är en självreglerande styrning som bygger på att människor själva vill handla i enighet med det som tycks vara sant och rätt och värt att sträva efter, en normativ styrning (Kärreman & Rennstam, 2012; Öhman i Börjesson & Palmblad, 2007). Men i governmentalitetsperspektivet betyder frihet att välja som man förväntas göra, inte att i praktiken ha fria val (Foucault, 2003; 2008). Makten individualiserar på så vis att självutvecklingen är förbunden med vissa krav och styrs i en viss riktning, de ska göra rätt för sig och de ska göras till ett anställningsbart subjekt. Intervjupersonernas medborgerliga rättigheter är villkorade, de skyldigheter de måste fullfölja för att få försörjning är både en byteshandel och en utestängningsmekanism (Bergström & Boréus, 2005; Dahlstedt, 2009; Skeggs, 2000).

Utbildningsanordnarna och kurserna tycks erbjuda en motbild, med möjlighet till en alternativ subjektskonstruktion genom att inte acceptera att kortutbildade har begränsade villkor, de vill inte att de ska behöva konstrueras som ”offer”. Deltagarna uppmuntras bland annat till att utveckla sina egenskaper, vilket är svårt att ifrågasätta då det ger positiva signaler och erbjuder kortutbildade både respektabilitet och personligt värde. Men hur olika maktförhållanden samverkar tas inget hänseende till. Samtidigt som man inte ser inte deras utgångslägen som kvinnor från utomeuropeiska länder i kombination med det låga utbildningskapitalet och hur svårt det är för denna grupp att hävda sig på arbetsmarknaden är det just det som framhålls då man menar att de kan ta enkla okvalificerade arbeten, som är det enda som står den här gruppen till förfogande. Därför stannar man inom den andra övergripande diskursen om ”arbetslinjen” och att jobb är det enda rätta och den enda möjliga vägen till integration och utgör därmed ett exempel på hur olika diskurser samverkar på olika

nivåer (Bergström & Boréus, 2005). Det handlar om att de ska vara ”till nytta” för samhället, inte om hur de ska utveckla eller förverkliga sig själva.

Däremot står intervjupersonernas drömmar och strävan efter andra subjektspositioner i motsättning till vad både samhället önskar av dem och synen på dessa människor som ovilliga att utbilda sig (Sjöberg, 2009). De vill studera svenska, gå en ”riktig” skola, med ”riktiga” intyg, gå undersköterskeutbildning, men de villkor aktiveringsdiskursen sätter upp hindrar dem – i nuvarande läge – att nå dit. Det finns däremot *andra* diskurser, som skapar andra, möjliggörande subjektsskonstruktioner vilket tycker jag mig kunna skymta i intervjupersonernas olika citat, i ambivalensen och deras uttryck för kritik, där jag ser tecken till motstånd. Inte minst i deras kreativa språkbruk, i avsaknad av fullgångna studier till trots. Inspirerad av Trinh T. Minh-ha (1991) flytande subjekt, tolkar jag det som att de har utvecklat en *hybrididentitet* där de väl visar medvetenhet om vad som krävs av dem i workfare-diskursen, samtidigt som de behåller sin integritet och respektabilitet med likväl anpassningsförmåga som bestämda uppfattningar om vad de vill, hur de vill konstruera sig själva mer i enlighet med sina egna förhoppningar om framtiden.

Det skulle därför vara intressant med ytterligare studier om hur kortutbildade gör motstånd och hur de skapar andra subjektspositioner, i andra diskurser som inte är satta av majoriteten. Scott (1991) talar om hur dolda diskurser, *hidden transcripts*, uppstår när makten inte är närvarande. I de mellanrum intervjupersonerna och andra i samma situation befinner sig i skapas alternativa verkligheter och historier, där de marginaliserade subjektspositioner som västvärlden ”erbjuder” kan trängas undan (Trinh T. Minh-ha, 1991).

Trinh T. Minh-ha (ibid.) menar att västerländska samhällen står inför en utmaning i att sluta bortse från människors erfarenheter. Jag önskar mer kritisk reflektion över hur arbetslinjens auktoritativa och icke-ifrågasatta aktiveringsdiskurs skapar utestängningsmekanismer för vissa grupper. Eller kanske till och med för väldigt många grupper. Med dessa ord knyter jag därför åter an till uppsatsens inledning och avslutar med ett par frågor jag finner värda att begrunda; Skulle det kunna finnas andra möjliga vägar än arbetslinjen att gå i en värld där jobben blir allt färre? Hur skulle villkoren för intervjupersonerna i denna studie och andra i liknande situationer tänkas kunna se ut då?

Referenser

Alici, Güler (2007). *Integration på arbetsmarknaden: en studie av personer med utländsk bakgrund*. Lic.-avh. Luleå : Luleå tekniska univ., 2007

Alvehus, Johan & Kärreman, Dan (2012). Kunskapsorganisationer och kunskapsarbete. I: Alvesson, Mats & Sveningsson, Stefan (red.) (2012). *Organisationer, ledning och processer*. 2., [utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur. S. 471-500

Alvesson, Mats (2012). Företagskultur och Organisationsidentitet – stödjande normsystem eller hjärntvätt? I: Alvesson, Mats & Sveningsson, Stefan (red.) (2012). *Organisationer, ledning och processer*. 2., [utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur. S. 201-229

Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj (2008). *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. 2., [uppdaterade] uppl. Lund: Studentlitteratur

Arbetsförmedlingens återrapportering 2012. *Etablering av vissa nyanlända – analys av genomförandet*. Dnr: AF-2011/414101. Hämtad 2013-02-23: http://www.arbetsformedlingen.se/download/18.3485b9a713b6ad32ce18521/Återrapport_8a_-_Etablering_av_vissa_nyanlända_-_analys_av_genomförandet.pdf

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2005). Diskursanalys. I: Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2005). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 2., [omarb.] uppl. Lund: Studentlitteratur. S. 305-362

Bijvoet, Ellen & Fraurud, Kari (2013). "Rinkebysvenska" och andra konstruktioner av språklig variation i dagens flerspråkiga Sverige. I: Hyltenstam, Kenneth & Lindberg, Inger (red.). *Svenska som andraspråk: i forskning, undervisning och samhälle*, 2. uppl. Lund: Studentlitteratur. S. 369-396

Björklund, Jan, Avci, Gulan, Haddad, Roger & Hannah, Robert (2015). *Effektivare integration med försörjnings- och språkkrav*. DN 2015-01-28. Hämtad 2015-01-29: <http://www.dn.se/debatt/effektivare-integration-med-forsorjnings-och-sprakkrav/>.

Butler, Judith (3 March 2011). "Who Owns Kafka". *London Review of Books* (London) 33 (5). Hämtad 2015-06-03: <http://www.lrb.co.uk/v33/n05/judith-butler/who-owns-kafka>

Benavot, Aaron (2015). Forthcoming. Literacy in the 21st century: Towards a dynamic nexus of social relations. *International Review of Education*.

Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (red.) (2007). *Diskursanalys i praktiken*. 1. uppl. Malmö: Liber

Carlson, Marie (2002). *Svenska för invandrare - brygga eller gräns?: syn på kunskap och lärande inom sfi-undervisningen*. Diss. Göteborg : Univ., 2002

Dahlstedt, Magnus (2009). *Aktiveringens politik: demokrati och medborgarskap för ett nytt millenium*. 1. uppl. Malmö: Liber

de los Reyes, Paulina, Molina, Irene & Mulinari, Diana (2005). Introduktion – Maktens (o)lika förklädnader. I: de los Reyes, Paulina, Molina, Irene & Mulinari, Diana (red.). *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas. S. 11-30

Duvander, Ann-Zofie (2001). Do country-specific skills lead to improved labor market positions? An analysis of unemployment and labor market returns to education among immigrants in Sweden. *Work and Occupations*, vol 28, nr. 2. S. 234-260.

Eriksson, Catharina, Eriksson Baaz, Maria & Thörn, Håkan (red.) (2011). *Globaliseringens kulturer: den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. Nora: Nya Doxa

Hammarén, Nils (2010). Sweden: Being a Stranger in the 'People's Home' I: Fangen, Katrine, Fossan, Kirsten & Mohn, Ferdinand Andreas (red.) (2010). *Inclusion and exclusion of young adult migrants in Europe: barriers and bridges*. Farnham: Ashgate. S. 203-236

Foucault, Michel (1976). *The History of Sexuality*. I: Calhoun, Craig, Gerteis, Joseph, Moody, James, Pfaff, Steven & Virk, Indermohan (red.) (2012). *Contemporary sociological theory*. 3rd ed. Chichester: Wiley-Blackwell. S. 295-304.

Foucault, Michel (2003). *Övervakning och straff: fängelsets födelse*. 4., översedda uppl. Lund: Arkiv

Foucault, Michel (2008). *Diskursernas kamp*. Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion

Franker, Qarin (2007). Bildval i alfabetiseringsundervisning: en fråga om synsätt. Göteborg: Institutet för svenska som andraspråk, Göteborgs universitet. Delrapport av diss.: *Litteracitet och visuella texter: studier om lärare och kortutbildade deltagare i sfi*. Stockholm: Stockholms universitet, 2011

Franker, Qarin (2013). Att utveckla litteracitet i vuxen ålder – alfabetisering i en flerspråkig kontext. I: Hyltenstam, Kenneth & Lindberg, Inger (red.). *Svenska som andraspråk: i forskning, undervisning och samhälle*, 2. uppl. Lund: Studentlitteratur. S. 771-815. Delrapport av diss.: *Litteracitet och visuella texter: studier om lärare och kortutbildade deltagare i sfi*. Stockholm: Stockholms universitet, 2011

- Fudge, Judy & Owens, Rosemary J. (red.) (2006). *Precarious work, women and the new economy: the challenge to legal norms*. Oxford: Hart Publishing
- Grønmo, Sigmund (2006). *Metoder i samhällsvetenskap*. 1. uppl. Malmö: Liber
- Hartman, Jan (2004). *Vetenskapligt tänkande: från kunskapsteori till metodteori*. 2. Uppl. Lund: Studentlitteratur
- Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul (2007). *Ethnography: principles in practice*. 3. ed. Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge
- Hartman, Laura (red.) (2011). *Konkurrensens konsekvenser: vad händer med svensk välfärd*. 2. uppl. Stockholm: SNS förlag
- Hedblom, Agneta (2004). *Aktiveringspolitikens Janusansikte: en studie av differentiering, inklusion och marginalisering*. Diss. Lund : Univ., 2004
- Hermann, Stefan (2004). Michel Foucault. I: Gytz Olesen, Søren & Møller Pedersen, Peter (red.) (2004). *Pedagogik i ett sociologiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur. S. 83-113.
- Hertzberg, Fredrik (2006). Kultur och kompetens. Bilden av "de Andra" i arbetsmarknadspolitisk gräsrotsbyråkrati. I: Neergard , Anders (red.). *På tröskeln till lönearbete: diskriminering, exkludering och underordning av personer med utländsk bakgrund*. Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering (SOU 2006:60). Stockholm: Fritze. S. 157-188
- Jacobsson, Katarina (2008). Den svårfångade kvaliteten. I: Sjöberg, Katarina & Wästerfors, David (red.) (2008). *Uppdrag Forskning. Konsten att genomföra kvalitativa studier*. Malmö: Liber. S. 162-183
- Knocke, Wuokko (1991). Invandrade kvinnor: vad är "problemet"? *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. 12 (1991):3. S. 4-15
- Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 2. Uppl. Lund: Studentlitteratur
- Kärreman, Dan & Rennstam, Jens (2012). Styrning, beteenden, resultat och normer. I: Alvesson, Mats & Sveningsson, Stefan (red.) (2012). *Organisationer, ledning och processer*. 2., [utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur. S. 175-199
- Lindberg, Inger (2002), Myter om tvåspråkighet. *Språkvård*, nr 4, 2002. Svenska språknämnden. S. 22-28.

Lindgren, Sven-Åke (2008). Det teoriutvecklande projektet. I: Sjöberg, Katarina & Wästerfors, David (red.) (2008). *Uppdrag Forskning. Konsten att genomföra kvalitativa studier*. Malmö: Liber. S. 114-135

Löfven, Stefan, Romson, Åsa, Fridolin, Gustav & Johansson, Ylva (2015). *Nyanländas etablering i Sverige ska reformeras*. DN 2015-02-19.
Hämtad 2015-06-03: <http://www.dn.se/debatt/nyanlandas-etablering-i-sverige-ska-reformeras/>

Osman, Ali (2006). Integrationspraktik som arena för konstruktion och normalisering av det (in)kompetenta invandrarsubjektet. I: de los Reyes (red). *Arbetslivets (o)synliga murar*. Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering (SOU 2006:59). Stockholm: Fritze. S. 207 - 236

Paulsen, Roland (2015). *Vi bara lyder: en berättelse om Arbetsförmedlingen*. Stockholm: Atlas

Sandwall, Karin (2013). Sfi i praktiken – om språklärande på praktikplatser. I: Hyltenstam, Kenneth & Lindberg, Inger (red.). *Svenska som andraspråk: i forskning, undervisning och samhälle*, 2. uppl. Lund: Studentlitteratur. S. 725-770.

SCB. Statistiska centralbyrån (2013). *Integration - en beskrivning av läget i Sverige [Integration - a description of the situation in Sweden]*. Stockholm: Statistiska centralbyrån
Hämtad 2015-01-29: http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:scb-2013-be57br1301_pdf

Scott, James C. (1991). *Domination and the arts of resistance: hidden transcripts*. London: Yale Univ. Press

SFS 2010:197. *Lag (2010:197) om etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare*. Arbetsmarknadsdepartementet IU. Hämtad 2015-03-05: https://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/sfs_sfs-2010-197/

Sjöberg, Katarina (2008). Forskaren och fältet. I: Sjöberg, Katarina & Wästerfors, David (red.) (2008). *Uppdrag Forskning. Konsten att genomföra kvalitativa studier*. Malmö: Liber. S. 15-40

Sjöberg, Lena (2009). Skolan och den 'goda' utbildningen – för ett konkurrenskraftigt Europa. *Utbildning & Demokrati*. 2009, vol 18, nr 1. S. 33–58
Hämtad 2015-05-29: <http://www.ub.oru.se/PageFiles/15299/Lena%20Sjoberg.pdf>

Skeggs, Beverley (2000). *Att bli respektabel: konstruktioner av klass och kön*. Göteborg: Daidalos

Stiernstedt, Jenny & Delling, Hannes (2015). *Tillfälliga uppehållstillstånd M:s förslag*. SvD 2015-05-09. Hämtad 2015-05-11: <http://www.svd.se/nyheter/inrikes/tillfalliga->

uppehallstillstand-ms-forslag_4550668.svd.

(SOU 2006:79). Sverige. Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering (2006). *Integrationens svarta bok: agenda för jämlikhet och social sammanhållning: slutbetänkande*. Stockholm: Fritze. Hämtad 2013-01-29: <http://www.regeringen.se/contentassets/5241f7aba1244c68ba6043a868024472/integrationens-svarta-bok-agenda-for-jamlikhet-och-social-sammanhallning-sou-200679>

(SOU 2012:69). Sverige. Utredningen om ökat arbetskraftsdeltagande bland nyanlända utrikes födda kvinnor och anhöriginvandrare (AKKA-utredningen) (2012). *Med rätt att delta: nyanlända kvinnor och anhöriginvandrare på arbetsmarknaden: slutbetänkande*. Stockholm: Fritze. Hämtad 2015-04.13: <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/202135>

Trinh, T. Minh-ha (1991). *When the moon waxes red: representation, gender and cultural politics*. New York: Routledge

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur

Bilaga – Intervjuteaman

Bakgrund

- Presentation, ålder m.m..
- Skolgång
- Livssituation (familj; gift/frånskild, jobbsituation)

Nuvarande situation

- Skolsituation, sfi
- Arbetsmarknadskurser, hur många och vilka
- Uppfattningar och upplevelser av dessa
- Vad man får göra/lära sig där
- Skillnad mellan arbetsmarknadskurser och sfi
- Praktikplatser
- Egna valmöjligheter
- Syn på språket

Framtid

- Drömmar, framtidsplaner
- Hur nå dit, bästa sätt
- Arbetsmarknadsutbildningar – till hjälp?

(Inga konkreta frågor som ställdes till intervjupersonerna, bara för eget minne.)